

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**PROMĚNY SPORTOVNÍHO DISKURZU V ČESKÉ
KULTUŘE OD 30. LET do 50. LET 20. STOLETÍ**

Vedoucí práce: prof. PaedDr. Vladimír Papoušek, CSc.

Autor práce: Bc. Tomáš Bečka

Studijní obor: Učitelství českého jazyka a literatury pro střední školy

Učitelství anglického jazyka a literatury pro střední školy

Ročník: 2.

2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou práci vypracoval samostatně a použil jen pramenů, které uvádím v seznamu použité literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47 zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 9. 5. 2019

.....

Bc. Tomáš Bečka

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval prof. PaedDr. Vladimíru Papouškovi, CSc. za cenné rady a inspiraci, kterými mi pomáhal při vytváření této diplomové práce a za čas, jež mi věnoval při vedení diplomové práce. Dále bych chtěl poděkovat své rodině za podporu.

Anotace

Sport v české literatuře je poměrně běžným tématem. Autoři se často zaměřují na kolektivní sporty, jakými jsou hokej či fotbal, nebo na individuální, například gymnastiku. Pomocí sportu se vytvářejí různé příběhy, které v sobě nesou rozdílné myšlenky. Tato diplomová práce si tak klade za cíl zdokumentovat, jak se proměňoval obraz sportu v české literatuře během třicátých, čtyřicátých a padesátých let dvacátého století.

Práce se dále zabývá vysvětlením, co vlastně sport představuje a jak lze na sportování nahlížet, neboť toto téma je také spojeno s kultem lidského těla. Vybraná literární díla pak zkoumají zobrazení sportu a interpretace, ke kterým můžeme docházet. Práce však nestuduje pouze literárními texty, ale i filmová zpracování sportovních děl a jejich narativní vzorce.

Klíčová slova: sport, lidské tělo, ideologie, mýtus, propaganda, film

Annotation

Sport is a relatively common topic in the Czech literature. The authors often focus on team sports like football or ice hockey or on the individual competitions, for example, gymnastics. Through sport various stories that include different ideas can be produced. This diploma thesis lay stress on the documentation of the transformation of sport's image in the 30's, 40's and 50's of the 20th century.

The thesis also concentrates on the clarification of the term sport, different outlooks on sport because this topic is also connected with the cult of the human body. The chosen literary works research the image of sport and the ways of the interpretations. Furthermore, the thesis concerns oneself with the film, the representation of the sport and its narrative patterns in it.

Keywords: sport, human body, ideology, myth, propaganda, film

Obsah

1. Úvod	9
2. Dějiny sportu	13
2.1 Co je to sport	13
2.2 Historie sportu	15
2.3 Historie sportu na českém území	18
3. Obraz sportu v literatuře	21
3.1 Pohled na tělo a tělesnost na přelomu 19. a 20. století	21
4. Jaroslav Foglar – <i>Boj o první místo</i>	24
5. Jan Mareš – <i>Tři orlí pera</i>	28
6. Ludvík Mühlstein – <i>Vláďa hlásí finále</i>	33
6.1 Nacionalistická ideologie	35
6.2 Zobrazení rozhlasového vysílání	38
6.3 Literární mýtus	39
7. Zobrazení fanouškovství a diváctví ve sportovní literatuře	44
7.1 Karnevalový princip Michaila Michajloviče Bachtina	46
7.2 Fanouškovství a diváctví v knize <i>Vláďa hlásí finále</i>	47
7.3 Vyobrazení fanoušků v knize Karla Poláčka <i>Muži v ofsajdu</i>	48
8. Sport ve filmu	51
8.1 Začátky televizního vysílání v Československu	54
8.2 Současné zobrazení sportu v seriálech	55
8.3 Propaganda ve filmu	56
8.4 Sport jako nástroj propagandy	58
8.5 Letní olympijské hry v Berlíně 1936	60
9. Leni Riefenstahlová – <i>Triumf vůle</i>	62
9.1 Kult osobnosti a kult těla ve filmu <i>Triumf vůle</i>	62

10. František Rejlek – <i>Krása a síla</i>	65
11. Závěr.....	67
12. Seznam literatury.....	72

„Myslím si, že psát o sportu také není sranda. Někomu se může zdát tahle hora sportovní literatury nízká, ale mně se zdá náramně vysoká. Zdála se i jiným pánům od pera a psacích strojů. O sportu psali Bass, Poláček, Hemingway, London a další. [...] Sport je, jak jsme si řekli, nenahraditelný. Stejně jako to pivo. Představte si, že by vám někdo vyprávěl, jak chutná pivo. Lidé nejsou zvědaví, aby jim někdo vyprávěl o pivě, raději si zajdou rovnou do hospody. A tak taky nejsou zvědaví na vymyšlený zápas a vymyšlený gól, případně vymyšlenou facku. Oni vidí skutečný zápas dnes, včera, viděli ho před sto lety, pro ně má ten pravý šmak skutečný gól. Ten vidí na hřišti i v televizi. Slyší a čtou z novin stovky skutečných příběhů, které prožili sportovci. A teď přijde pan anebo soudruh spisovatel anebo filmový režisér a vymyslí jim jakýsi náhradní fotbal a náhradní hokej. A oni pošlou umělce do háje. Proto zkrachovalo tolik knížek a filmů o sportu.“

Ota Pavel, Povídky ze šuplíku

1. Úvod

Tato diplomová práce navazuje na mou bakalářskou práci s názvem *Téma sportu v české literatuře ve 30. a 40. letech 20. století*. V této studii jsme se zaměřili na dobový kontext, především na význam sportu v daném období, které jsme poté ilustrovali na dílech spojených se sportovní tematikou vydaných mezi lety 1930 až 1949.

Diplomovou práci rozšíříme o další desetiletí. Budeme tedy zkoumat období třicátých, čtyřicátých a padesátých let dvacátého století. Během tohoto časového úseku si ukážeme, jak sport fungoval a jak se dostal do dobového diskurzu. Sport a sportování totiž jen pozvolna vstupovaly do společenského života, tudíž se toto téma stalo pro občany a čtenáře něčím novým. Především v polovině dvacátých a na začátku třicátých let se sport čím dál více objevoval i v tištěných médiích a v rozhlasovém vysílání. Všechny tyto aspekty pak autoři literárních děl zohledňovali a zobrazovali ve svých dílech.

Nebude opomenut ani fakt, že sport měl do jisté míry i ideologický náboj, přičemž jinak na něj bylo nahlíženo v době první republiky, v době druhé světové války a odlišný způsob zobrazení se uskutečňoval po komunistickém převratu v české zemi. Sport měl totiž ukazovat nejen na výkon člověka, ale také znázorňoval kult lidského těla. Pomocí sportování se totiž měl jedinec neustále zlepšovat, dosahovat různých cílů a překonávat jednotlivé milníky.

V dnešní době je sport nepřehlédnutelným fenoménem, který zásadně ovlivňuje společnost. Na sport může být stále nahlíženo jako na podřadnou či podceňovanou zábavu, ovšem neměl by být přehlížen fakt, že se jedná o prostředek, jenž výrazně zasahuje do kulturního života, stejně tak v neposlední řadě i do ekonomiky a politiky. Tématu sportu se věnují i odvětví sociologie nebo psychologie, čímž dochází ke stále detailnějšímu zmapování vlivu sportu na společnost a jeho důsledky.

Ať už se totiž zaměřujeme na dnešní dobu nebo počátek třicátých let, sport častokrát překročil své hranice. Mnohdy se jednalo o kolektivní sporty, především hokej a fotbal, díky nimž se celý národ shromáždil u svých rozhlasových přijímačů a pozorně naslouchal všemu, co komentátor hlásal. Během velkých zápasů, ve kterých bojovala československá reprezentace o medaile, se totiž napříč zemí vzedmula vlna národní hrdosti. Vypjatá utkání sledovali i ti, kteří se o sport běžně nezajímali, nehledě na to, že jejich pozornost se upínala právě na strhující střetnutí a nikoli na jejich každodenní

starosti. Přesně takový obraz vykreslil Ludvík Mühlstein ve své knize *Vlád'a hlásí finále*, kde se československá společnost pyšnila úspěchem svých fotbalových reprezentantů. Mühlstein navíc vycházel ze skutečné události, když českoslovenští fotbalisté vybojovali stříbrné medaile na mistrovství světa v Itálii v roce 1934. Tehdy vypuklo v Československu všeobecné nadšení, které by se dalo porovnat s událostmi z novodobé historie. Uvítání fotbalistů bylo srovnatelné s návratem českých hokejistů z olympijských her v Naganu v roce 1998, kde vybojovali zlaté medaile.

Od prosince roku 2018 až do konce dubna 2019 se v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích konala výstava *Hokej – budějcký fenomén (90 let ligového klubu)*, kde byly vystaveny artefakty hokejové výzbroje od počátků až po současnost, či informace o počátcích této hry v Českých Budějovicích. 14. března 2019 se navíc v prostorách muzea konala beseda s hokejovými historiky v čele s Miloslavem Jenšíkem, předním českým fotbalovým a hokejovým pamětníkem na českém území. Spolu s ním se zúčastnili diskuze i novinář a autor výstavy o budějovickém hokeji Ladislav Lhota a marketingový ředitel hokejového klubu ČEZ Motor České Budějovice a taktéž hokejový historik Tomáš Kučera. Právě Tomáš Kučera odstartoval besedu trefnou otázkou na Miloslava Jenšíka – jak je možné, že v zemi, kde býval na počátku dvacátých let přírodní led zhruba dva měsíce v roce, vznikl z hokeje takový fenomén? Odpověď zněla jasně, za celé vybudování hokejové základny mohly desítky nadšenců, kteří hokeji obětovaly čas i peníze. Ačkoli se tato práce na lední hokej přímo nezaměřuje, dala by se reakce Miloslava Jenšíka vztáhnout na jakýkoli sport z kraje dvacátého století až do jeho třicátých let. Oddanost a nadšení vedly k rozmachu různých sportů na československém území, přičemž podobné obrazy můžeme pozorovat i v naší literatuře. Tato práce obsahuje analýzu díla od Jaroslava Foglara *Boj o první místo*, kde sport, v tomto případě skautství, rozvíjel tělo i ducha, ovšem jedinec musel svému cíli leccos obětovat, ale také musel milovat cestu, jenž k danému záměru vedla. Čestnost, věrnost a pracovitost taktéž náležely k častým motivům sportovní literatury, která byla mnohokrát směřována na děti a mládež.

Sport měl a má také přesah do jazykové kultury společnosti. Pomocí sportovních metafor se totiž vyjadřují nejen sportovní fanoušci, ale také význační politici. Takováto vyjádření nabývají na expresivité, neboť usilují o co největší zaujetí u svých posluchačů.

Předkládaná práce si klade za cíl zjistit, jak beletristická tvorba reflektuje sport. Stejně jako Michel Foucault si v *Dějínách sexuality* kladl otázky typu: *Proč se o sexualitě*

*mluví*¹ i tato práce si dává za úkol analyzovat, proč se o sportu mluvilo, co se o něm říkalo, jak a jestli byl sport zneužíván politicky a ideologicky a jaké vazby můžeme sledovat mezi těmito diskurzí. Práce se zaměří na to, jak se o sportu v literatuře mluví, na postavy, jež o něm promlouvají a pokusí se popsat „*diskurzivní událost*“² neboli to, jak sport „*vstupuje do diskurzu*“.³

V této diplomové práci předložíme několik literárních i filmových děl, pomocí kterých si představíme roli sportu, jak je na něj nahlíženo a které obrazy či příběhy nám předložený materiál nabízí.

Film o sportu má totiž také nezastupitelné místo v české kultuře. Termín *sportovní film* je spíše pomocným pojmem, a proto je tento koncept poměrně specifickým odvětvím. Narativní rámec těchto filmů nabízí do jisté míry stejné vzorce, kterých si divák může všimnout. Ovšem vyobrazení sportu a jeho funkce se mění. Tato práce nabídne pohled na sportovní filmy od třicátých do padesátých let dvacátého století, stejně tak jako na snímky, ve kterých se sportování objevuje. K hlubší analýze zobrazení sportu ve filmu použijeme dva snímky, první z nich je film od Františka Rejla *Kráska a síla* z roku 1940. Tím druhým pak německý film o nacistické propagandě Leni Riefenstahlové *Triumf vítězství*. I přes rozdíl v době trvání jednotlivých snímků můžeme pozorovat stejné rysy v podobě zobrazení sportu jakožto nástroje ve zdokonalování jedince, neboť sport měl zásadní vliv i na kult lidského těla.

Téma sportu v literárních textech může být zobrazeno v primární či sekundární funkci. Pokaždé nemusí být sport nejdůležitějším obrazem celého díla. Ovšem vždy s sebou přináší další rozvíjející elementy, například fanouškovství. Tato práce nám kromě jazykového bádání ukáže také sport a jeho vliv na společenský život. Přiblíží nám rovněž i dobová média a krásnou literaturu, která se nám pokusí blíže vysvětlit dopady tohoto životního odvětví na konkrétně vymezenou dobou.

Na problematiku diváctví a fanouškovství lze nahlížet z mnoha pohledů, ať už se jedná právě o sociologii nebo psychologii. Fanouškovství a diváctví totiž neodmyslitelně patří ke sportu, neboť mimo médií jsou to právě lidé sledující sportovní klání, kteří nejvíce propagují sport a jeho rozvoj. Zobrazení fanouškovství má taktéž v české literatuře důležité místo. Jedna z klíčových knih pro tuto práci, *Vlád'a hlásí finále* od Ludvíka Mühlsteina, vykresluje fanouškovství a reakce diváků při sledování důležitých

¹ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. – Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové, 1999. s. 18.

² FOUCAULT, 1999. s. 19.

³ Tamtéž. s. 19.

zápasů a jejich následné reakce při oslavě vítězství. V porovnání s touto knihou se podíváme na chování sportovních fanoušků v díle Karla Poláčka *Muži v ofsajdu*. Díky této knize se totiž dostáváme do odlišné roviny fanouškovství, a to přímo k fanatismu, kdy v tomto případě fotbal ovlivňuje život jednotlivců natolik, že se jejich úsudky pokaždé stočí k dění ve fotbalovém světě.

V českém kánonu existuje veliké množství literárních textů, které se soustředí na sport a v nichž by bylo možné nalézt typické syntaktické a sémantické prvky určené sportu. Předkládaná práce se však nesnaží o podání obsáhlého přehledu zobrazená sportu v české literatuře v daném období. Zaměřuje se na určitá díla, se kterými pracuje. Pro tuto příkladovou studii si vybereme čtyři literární texty a dva filmy, abychom na nich poukázali dané sportovní motivy. Cílem zkoumání tak nebude sportovní literatura, nýbrž sport v české literatuře, jeho zachycení a proměny v rámci dobového diskurzu.

2. Dějiny sportu

2.1 Co je to sport

Okomentovat sport jakožto tělesnou aktivitu je samo o sobě poměrně těžkým úkolem. Už vývoj samotného slova s sebou nese zajímavé proměny. Samotný termín *sport* pochází z anglického jazyka, ovšem jeho základ se nachází v latinském *disportare*, což znamenalo *rozptylovat*.⁴ Věra Olivová v úvodu své knihy *Sport a hry ve starověkém světě* pak dokládá další průběh vývoje tohoto slova. Už v první polovině dvanáctého století byl doložen ve španělském jazyce tvar slovesa *deportarse*. Ve francouzském jazyce se pak objevovala verba *déporter* nebo *se déporter*. Čtrnácté století zaznamenalo v anglo-francouzské literatuře formu *disport*, ze kterého vzniklo podstatné jméno ve stejném tvaru. Od patnáctého století se začala užívat zkrácená verze *sport*. Všechna tato slova nesla označení, jež vyjadřovala zábavu, hry a rozptýlení od každodenních povinností.

Chceme-li uspět při výzkumu toho, jak se sport jakožto společenský fenomén odrážel do života lidí, je nezbytné si ho nejprve definovat. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž* definuje sport takto: 1. *pohybová činnost (tělesná, cvičení, hry aj.) prováděná zpravidla soutěživou formou* 2. *jiná činnost provozována ze záliby, pro zábavu*.⁵

Jak píše Jan Děkanovský ve své knize *Sport, média a mýty, sport bezesporu můžeme zařadit do širšího rámce her*.⁶ Hry totiž patřily k nedílné součásti už starověkých kultur. Nizozemský historik a teoretik kultury Johan Huizinga dokonce tvrdil, že *sama kultura vzniká ve formě hry*.⁷

Eugen Fink, německý fenomenolog nesdílel podobně kontroverzní názor, ovšem ve své eseji *Oáza štěstí* z roku 1992 nastínil zajímavou myšlenku ohledně náhledu na hry. *„Hra není žádným okrajovým jevem v životní krajině člověka, žádným jen příležitostně vystupujícím, náhodným fenoménem. Hra náleží svou podstatou ke stavu bytí lidského pobytu, je to základní existencionální fenomén. Jistě není jediným takovým fenoménem, avšak přece jen je fenoménem vlastním a svébytným, jenž nemůže být odvozen z jiných*

⁴HOLUB, Josef a Stanislav LYER *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 449.

⁵KRAUS, Jiří a kol. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2009, s. 745.

⁶DĚKANOVSKÝ, Jan. *Sport, média a mýty*. Praha: Dokořán, 2008, s. 22.

⁷Tamtéž, s. 23.

životních jevů.“⁸ Fink také odmítl rozdělení hry na neplodnou zábavu a práci jakožto zdroj peněz. Hra dle něj totiž není jen bezúčelnou činností. Naopak. Díky hře totiž dle Finka žijeme přítomností, což se v hektickém světě častokrát neděje, jelikož člověk většinu času tráví přemýšlením o budoucnosti a snahou o dodržení cílů a výsledků.

Dalším zajímavým podnětem k diskuzi o definování sportu přispěl kanadský mediální teoretik Marshall McLuhan. Své chápání o hře a sportu popisuje jako nástroj mezilidské komunikace. „*Hry jsou médii mezilidské komunikace, které mohou existovat a mít smysl jedině jako extenze našeho vnitřního života.*“⁹

Do jisté míry se dá s tímto tvrzením souhlasit. McLuhan spatřoval v hrách a sportu jistou možnost oprostít se od každodenní rutiny spojené s povinnostmi a stresem, přičemž sport měl dodávat lidem uvolnění a relax. Sportovci spolu prostě komunikují a nezáleží, jestli nastupují spolu anebo stanou proti sobě.

Podobně se i Roger Cailloise, francouzský filosof a literární kritik, zajímal o hru a její funkci ve společnosti. To vše znázornil ve své knize *Hry a lidé*. Podle smyslu her je rozdělil do čtyř skupin – soutěž, náhoda, chování *jako by* a závrať. Zaměříme se na první kategorii tohoto rozdělení, a to soutěživost.

U hry totiž rozlišuje *jeho okrajovou kulturní formu, jeho formu institucionalizovanou a integrovanou do běžného života společnosti a nakonec formu, v níž herní princip propadá zkáze.*¹⁰ Sport podle Cailloise patří na okraj společenských myšlenek. Jako důkaz jeho myšlenky může posloužit bonmot prozaika, jehož citát užil Děkanovský ve své knize *Sport, média a mýty*. „*Olympijské medaile a tenisové trofeje znamenají jen to, že jejich držitelé vykonali něco naprosto neúčelného, jenomže lépe než všichni ostatní.*“¹¹ Cailloisovu myšlenku ohledně okraje kulturní formy lze považovat za pravdivou. Ovšem musíme si povšimnout, že toto tvrzení pochází z roku 1958. A už tehdy by se nedalo považovat za stoprocentně pravdivé. V československých dějinách se nejednou stalo, že sport byl ve středu pozornosti celé země. Ostatně konkrétní příklady budou taktéž uvedeny v této práci. Dnes už sport patří k nejvýraznějším společenským fenoménům, který ovlivňuje obyvatele všech kontinentů a jednoznačně patří k neoddělitelné složce života.

⁸FINK, Eugen. *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 11, 12.

⁹FINK, 1992, s. 23.

¹⁰Tamtéž, str. 24.

¹¹DĚKANOVSKÝ, 2008, s. 26.

Institucionalizovanou formou pak má na mysli to, že jedinec ve společnosti vykazuje prvky soutěživosti, a nemusí se nutně jednat o hry a sport, v převedení do běžného života se tím míní například i školní zkoušky, konkurzy či pracovní pohovory, ve kterých chce být člověk úspěšný a popřípadě porazit svého soupeře. Už Thomas Hobbes, anglický filozof, v sedmnáctém století řekl, že se *lidský život podobá běžeckému závodu. Závodu, v němž jediným cílem a odměnou každého účastníka je vítězství nad jeho konkurentem.*¹²

Výše zmíněné výroky dokládají, že definovat sport není tak jednoduché a jednoznačné, jak by se na první pohled mohlo zdát. A že záleží i na úhlu pohledu, se kterým k definici hry a sportu přistupujeme.

2.2 Historie sportu

Bez větší nadsázky se dá říci, že prvním významným sportovním počinem v historii člověka je samotná chůze a běh. Vždyť dobře zvládnutý běh znamenal pro člověka jediné, a to útěk před nebezpečím a záchrana vlastního života. S vývojem dolní části těla byl spojen i vývoj rukou. Díky tomu mohl lovit zvěř. Po tisíciletích pak člověk začal užívat ruce i jako zbraň. Mohl totiž házet, čímž se ve vývojové etapě posunul o další kus dále. Nejenže se ubránil větším zvířatům, ale také už byl schopný zaútočit.

Čím více se zdokalovaly nástroje, které člověk užíval, tím se musel zdokonalit i pohyb a fyzické proporce každého jednotlivce. Za vůbec první cílenou pohybovou aktivitu by se dal označit tanec, který byl součástí slavnostních aktů starověkých civilizací. Starověkými civilizacemi se především myslí Přední Asie, Středomoří a severní Afrika. Slavnosti mají v dějinách lidstva nezastupitelné místo. Jednalo se totiž o volnočasovou aktivitu, během níž se lidé zdokalovali v pohybových schopnostech, což mělo za následek jednak rozvoj lovicích schopností, neboť vhodně posílili své tělo, a jednak stály tyto aktivity u zrodu závodění a soutěží.

Co se však týče prvotní činnosti, tance, jednalo se o jednoduché pohyby, přičemž lidé s postupem času začali napodobovat zvířata či rostliny. Tanec měl i socializační charakter, neboť umožňoval aktivní účast všech členů dané společnosti. Navíc se u této aktivity mohl každý jedinec seberealizovat, sdílet své představy a dosáhnout pocitu štěstí.

¹²DĚKANOVSKÝ, 2008, s. 25.

V rámci tance však jedinec mohl demonstrovat i své fyzické schopnosti, kterými dával najevo své vyšší sociální postavení. *Své schopnosti předváděl v první řadě vůdce či náčelník komunity, jehož fyzické síly – na které byly kladeny zvláštní nároky – byly touto cestou permanentně prověřovány.*¹³ Do těchto nároků se tak zařazovaly rituální běhy nebo lov nebezpečné zvěře.

Samozřejmě se rozvíjely i skupinové tance, které vedly ke stejným výsledkům, jež jsou zmíněny výše. Nesly s sebou ale jeden bonusový prvek, a to soutěživost. Během nich vykristalizovaly nejjednodušší formy sportovního závodění. Věra Olivová ve své knize *Sport a hry ve starověkém světě* uvádí závody v běhu a ve skocích, boxerské zápasy, střelbu, šerm nebo veslování. Později se k těmto činnostem přidal i závod vozů. Soutěživost přispívala nejen k rozptýlení od každodenních povinností, pozorovatelé závodů se díky závodům snadněji identifikovali s jedním či více účastníky závodů, což přispívalo k vyšší soudržnosti skupiny.

Postupně byly do slavností a tanců v nich předváděných zařazené i souboje se zvířaty, buď se jednalo o druh zápasu mezi zvířaty, nebo člověka se zvířetem. Závody jako takové se během staletí proměnily ve společenskou událost, kdy byl vymazán prvek dopředu nejasného výsledku a místo něj založené předstírané zápasy. *Aktéry byli původně privilegovaní jedinci a skupiny, postupně profesionálové.*¹⁴ Ti měli při závodech za cíl jediný úkol – přispět k relaxaci ostatních členů skupiny. Jejich role ve společenském žebříčku neustále rostla, a tak se mohli pyšnit vysokým sociálním postavením.

Různé slavnosti byly považovány za výplň volného času. Ovšem lidé je zpočátku považovali za aktivitu prospěšnou, neboť díky těmto událostem jim bylo umožněno dostat se blíže k božstvu. Závodníci a všichni účastníci věřili v jejich pobavení a usmíření, čímž si získali jejich laskavost. Prvními diváky tak vlastně byli sami bohové.

O závody se však začínaly zajímat i skutečné obecnostvo. Účel různých střetnutí před zraky lidí měl jednoduchý původ, pobavit. Proto bývaly k vidění výbuchy emocí, které oprostily člověka od všednodennosti. Náboženský charakter později ustoupil do pozadí vlivem společenské reality. Mimo bohů totiž slavnosti začaly oslavovat panovníky či vojenské hrdiny a jejich činy.

Zábava ovšem stále představovala hlavní bod všech slavností ve starověkých civilizacích a panovníci rozšiřovali jejich program. Ten zahrnoval například *všechny*

¹³OLIVOVÁ, Věra. *Sport a hry ve starověkém světě*. Praha: Artia, 1988, s. 14.

¹⁴OLIVOVÁ, 1988, s. 15.

*formy veřejné smrti, týrání zvířat, mučení lidí, „krvavé hry“ i nebezpečné zápasy a závody, taneční a akrobatická představení, drama i komedie.*¹⁵ Společnost se tedy hojně scházela na takovýchto akcích, které krok po kroku stále rostly, zvětšovalo se nejen jejich obsazení, ale rozšiřoval se také program a počet účastníků. S tím rostla i prestiž her, díky čemuž se také lokace, ve kterých se událost konala, mohla pyšnit hojnou návštěvností a zlepšující se ekonomickou situací.

Od nejstarších počátků můžeme sledovat, že fyzická síla se projevovala i na kultuře těla. Na světě existuje nespočetně obrazů a soch zobrazujících nahé a štíhlé lidské tělo jako symbol dokonalosti. Především ve starověkém Egyptě a v antickém Řecku je doložena zvýšená pozornost sportovním výkonům a kultu lidského těla, jímž se zejména *Řekové vědomě odlišovali od „barbarských“ národů.*¹⁶ Vrcholem všeho pak bylo uskutečnění prvních Olympijských her v roce 776 před Kristem.

Co se týče evropské sportovní kultury, měla jednu specifickou hodnotu. Rozvíjela se totiž vedle oficiální společenské kultury. Jak poznamenává Věra Olivová ve své knize *Odvěké kouzlo sportu*, v každé sociální třídě se sport rozvíjel jiným tempem a odlišné vrstvy apelovaly na rozdílné hledisko fyzické aktivity. Lidové vrstvy se zaměřily především na fyzickou sílu. Aristokraté dbali hlavně na rytířský ideál spjatý s fyzickou krásou, to znamená, že představitel této třídy by měl být štíhlý, hbitý a v neposlední řadě mít i široká ramena. A protože se nejednalo o ideál nahého těla, k tomu všemu patřila i majestátní zbroj a krásná tvář.¹⁷

V průběhu dalších staletí se sport, stejně jako technika a svět kolem, zdokonaloval. Zároveň vznikla spousta nových druhů sportů a možností, jak se nadále poměřovat se svými soupeřícími. Středověk opanovaly rytířské turnaje, kde se stále bojovalo na život a na smrt před panovníky a zástupci vysoké šlechty. Novověk už inklinoval ke kriketu, veslování, fotbalu či samozřejmě ke gymnastice. Ruku v ruce se rodí první organizační jednotky jako jsou sportovní kluby, národní svazy a mezinárodní sportovní svazy.

Ať chceme nebo ne, sport se na začátku dvacátého prvního století stal masovou zábavou a fenoménem, který ovlivňuje životy milionů lidí. Navíc přesahuje sportovní rámec a nespornou roli hraje i v politické či kulturní sféře. Už ve dvacátém století však jeho funkce nezadržitelně rostla. *Přispívá k dynamice ekonomického rozvoje, rozšiřuje*

¹⁵OLIVOVÁ, 1988, s. 16.

¹⁶OLIVOVÁ, Věra. *Odvěké kouzlo sportu*. Praha: Olympia, 1989, s. 10.

¹⁷ Tamtéž, s. 11.

globální povědomí cestou mezinárodních sportovních událostí, [...] podílí se na rozvoji turistického podnikání¹⁸ a navíc vede ke smysluplným volnočasovým aktivitám.

Aleš Skok ovšem také připomíná funkci, kterou sport v moderních dějinách také dostal. Nese totiž i úkol jakéhosi východiska pro různé sociální režimy, kterými se bude tato diplomová práce také zabývat. Skok totiž uvádí, že *sport může být platformou násilí, fašismu, totalitarismu, individualismu a vypjatého nacionalismu*.¹⁹ Tím upozorňuje, že sport dokáže být nejen významným sociálně-kulturním fenoménem, ale i nepřehlédnutelným politickým faktorem.

Nesmíme přehlédnout ani sociologickou rovinu sportu. Sport je jednoduše tvořen lidmi, a tak se v něm odráží lidská přirozenost v širším kontextu. Můžeme zde sledovat mezilidské vztahy či rozdílnost a sblížování mužského a ženského pohlaví.

Vzhledem k tomu, že sport je závislý na lidech, považujeme ho za *sociálně-kulturní jev*,²⁰ jenž se mění v závislosti na kontextu místa a času.

2.3 Historie sportu na českém území

Jak už bylo na začátku práce zmíněno, prvním sportovním výkonem člověka byla chůze a posléze běh. Možná právě proto je v českých dějinách jako jedna z prvních zmínek o sportování zanesena poznámka o běhu. Věra Olivová upozorňuje ve své knize *Odvěké kouzlo sportu* na to, že běh byl součástí lidových zábav. Dokonce ho mohli lidé vidět i při korunovaci českého krále Václava II. v Praze roku 1298, kde se konal *zápas pěstmi nebo běh o závod s obnaženým tělem*.²¹ Z toho se tedy dá usoudit, že nejen běh, ale i box, popřípadě jistý druh zápasu patřil k prvotním sportovním výkonům na českém území.

Třinácté a čtrnácté století patřilo především rytířským turnajům, jež si velice oblíbil panovník Jan Lucemburský, který takovéto akce organizoval. Rytíři nejenže museli zvládat zápasy s různými druhy sečných a bodných zbraní, jejich povinností bylo taktéž ovládat lukostřelbu, hod kopím či základy jízdy. Postupně se do sportovního repertoáru přidaly i míčové hry. Oblíbenou zábavou šlechticů byl tenis.

¹⁸SEKOT, Aleš. *Sociologické problémy sportu*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 7.

¹⁹Tamtéž, s. 8.

²⁰SEKOT, 2008, s. 14.

²¹OLIVOVÁ, 1989, s. 21.

O sportu se ve svých spisech zmiňují například i Daniel Adam z Veleslavína nebo Jan Ámos Komenský. Ten o těchto závodech píše v dílech *Brána jazyků* a *Svět v obrazech*, kde popisuje běžecké závody šlechtických posílů, kteří za vítězství dostávají cenu. Ovšem v díle *Svět v obrazech* (Orbis pictus) se Komenský zaměřuje i na plavání, jež nejenže popsal, ale také doprovodil obrázky.

Komenský taktéž usiloval o zavedení tělesné výchovy ve školách. To se ale uskutečnilo až díky reformám královny Marie Terezie. Učitelé chodili s dětmi sáňkovat nebo navštěvovali koupaliště. Zákoník z roku 1805 – Politické zřízení školské – však tělocvik ve školách zrušil. Oficiální zavedení tělesné výchovy do školních osnov tak proběhlo až v roce 1869, kdy Rakousko prohrálo válku s Pruskem. V té době se přistoupilo k další školské reformě a tělesná výchova se napevno zařadila mezi výukové předměty.

Právě devatenácté století zaznamenalo zřetelný nástup nejrůznějších sportů a her. Na počátku devatenáctého století byla v Praze založena vojenská plovárna. V první polovině tohoto století pak vznikaly první tělocvičné ústavy. Na rozvoji těchto ústavů měla vliv také revoluce v roce 1848, přesněji řečeno následné všestranné uvolnění po pádu Bachova absolutismu. Vrcholem toho bylo založení tělovýchovné organizace Sokol roku 1862 Miroslavem Tyršem. O sedm let později pak byl založen *Tělocvičný spolek paní a dívek pražských*, jenž vznikl pod záštitou doktora Tyrše. V roce 1882 se konal I. sokolský slet v Praze, což mělo za následek vznik tradice hromadných tělovýchovných vystoupení na českém území.

V soustavě Sokola se nacházela i cyklistika, která se v roce 1881 dočkala založení *Klubu velocipedistů*. Jednalo se o vůbec první cyklistický klub v Rakousku – Uhersku. Lyžování se dočkalo vlastního klubu v roce 1887 a roku 1903 dokonce ustanovení *Svazu lyžařů v království českém*. Velikým počinem pak bylo založení *Českého olympijského výboru*, jenž vznikl roku 1899. Tento výbor zaštiťoval účast českých sportovců na Letních olympijských hrách v Paříži v roce 1900 a postupně i na dalších akcích.

I v době meziválečné hrála tělovýchova důležitou roli, neboť pevné organizace spolků a jejich početné základny se staly politickou silou nově vzniklého státu. Největším spolkem zůstával Sokol, který se společně s dalšími oddíly soustředil nejen na pohyb v tělocvičnách, ale také ve volné přírodě. Pohyb v přírodě si vytyčily především spolky skautské a turistické. Meziválečné období zaznamenalo veliký nárůst sportovců. Široká veřejnost se totiž hlásila k heslu – ve zdravém těle zdravý duch. Jednou ze zajímavostí

také je, že sport měl dopad i na módu. Nepraktické oblečení tak vystřídalý jednoduché či dvojdišné plavky a půvabné modelky začaly pózovat na plakátech automobilových firem.

Zatímco před druhou světovou válkou se mnohé spolky pyšily tím, že byly autonomní a na státu nijak závislé, během nacistické okupace se tato situace změnila. Nejenže organizace byly pečlivě střežené, ale také z nich odešlo spousta sportovců, kteří se přidali k protifašistickému odboji. Nacisté ale taktěž mnoho tělovýchovných spolků rozpustili, a tak sportovci hledali jiné možnosti. Nejčastěji se angažovali ve fotbale či hokeji, což byly za protektorátu u fanoušků nejoblíbenější sporty. Lidé totiž i přes válečné období hojně navštěvovali sportoviště, jelikož na těchto setkáních upevňovali své národnostní citění.

Po druhé světové válce tedy nastala nutnost obnovení zaniklých spolků či reorganizace struktury, která na českém území fungovala za války. Český sport opět začal navazovat vztahy se zahraničím, kde se účastnil mezinárodních soutěží. Komunistický převrat v únoru 1948 zapříčinil další změny. Řízení sportu měl zcela ve své moci stát, který prosazoval stalinskou ideologizaci sportu, aby sportovci zdatně konkurovali světové elitě. Ústřední akční výbor mimo jiné rozhodl o zrušení všech tělovýchovných spolků kromě Sokola. Československá sportovní kultura tak od padesátých let prožívala direktivní období, kdy socialistický systém nastavil nový obsah i novou společenskou funkci.

Sportovec měl totiž vykonávat sportovní činnost na čistě amatérské bázi a vedle sportu se věnovat i škole, zaměstnání nebo jiným společenským aktivitám. Například gólman Jan Richter vydal v časopise *Lední hokej – bruslení* článek *Jak má chytat hokejový brankář*.²² Zvláštní místo ve společnosti měli reprezentanti, neboť na ně bylo pohlíženo jako na *sportovce nového typu, kteří jsou schopni se ctí reprezentovat naši lidově demokratickou republiku*.²³ Reprezentanti tak často měli za úkol nejen porazit soupeře, ale především dobře hájit pracující lid a jméno své vlasti.

²² PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA. *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 261.

²³ HERMAN, Josef. *Zrcadlo uvědomění in Lední hokej – bruslení in Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 255.

3. Obraz sportu v literatuře

3.1 Pohled na tělo a tělesnost na přelomu 19. a 20. století

19. století se snažilo v rámci avantgardy nově definovat vztah umění a společnosti. Racionální úvahy hovořily o tom, že tělo je dokonalým nástrojem a harmonickou schránkou ducha. Miroslav Tyrš prosazoval v Čechách harmonizaci těla a ducha jako národní úkol. Ovšem na konci 19. století je tato dichotomie narušena estetikou, filozofií, přírodními a sociálními vědami, a tělo se tak stává troskou.

Důležitým dílem na konci 19. století se v tomto ohledu stalo *Zrození tragédie z ducha hudby* od Friedricha Nietzscheho, kde Nietzsche rozebral *teorie dionýské a apollinské podstaty umění založená v lidské smyslovosti a tělesnosti*,²⁴ přičemž tato myšlenka pronikala do základů *dekadence, symbolismu, v mnohém i expresionismu*.²⁵ V meziválečném období se na českém území rodí nové vnímání tělesnosti a u tohoto zrodu stál právě Nietzsche, jenž shledával nové vnímání těla ve výrazovém tanci, čímž se vyjadřovala lidská přirozenost. Česká divadelní choreografie tak zařadila do svého programu nové pohybové prvky, které se například objevily u Milči Mayerové v díle *Abeceda*.²⁶ Tělo tak v avantgardním období bylo chápáno jako zdroj krásy. Ovšem nesoustředilo se pouze na fyzické parametry, ale také na emoce člověka.

Karel Teige pohlížel nejen na sport, ale rovněž na samotnou stránku těla, která byla již diskutována výše v této práci. Teige totiž propojoval *kulturu – tělo – mysl*,²⁷ čímž se mu povedlo spojit život a umění, neboť ve druhé polovině dvacátých let se kladl důraz na proměnu potřeb lidí, to se odráželo v proměně potřeb celého světa založeném na hospodářsko-sociálním uspořádání. Svět se po první světové válce změnil, s ním se změnil i člověk, a proto je zapotřebí vytvářet novou společnost a nové tělo.

Teige kladl důraz na podněty, jež na tělo působí, čímž tvrdil, že avantgardní umění má stimulovat lidské smysly, zároveň má tyto podněty má tělo přijmout a souznít s nimi.²⁸ Umění se proto čím dál víc zaměřovalo na cirkus nebo fotbal, kde se dichotomie těla a sportu přímo spojovala. Tyto myšlenky byly navíc prostředkem i pro nově vzniklý

²⁴ HECZKOVÁ, Libuše a Alžběta PLÍVOVÁ. *Tělo, tělesnost, antropologické konstanty*. In: *Heslář české avantgardy*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2011, s. 368.

²⁵ Tamtéž, s. 368.

²⁶ Tamtéž, s. 368.

²⁷ Tamtéž, s. 370.

²⁸ Tamtéž, s. 370.

směr na českém území – poetismus, který se zaměřoval na silné smyslové prožívání umění.

Ve dvacátých letech dvacátého století měla v české literatuře hlavní slovo avantgarda. Důležitou úlohu v jejích programech sehrálo i tělo a sport. Avantgarda se zajímala o novou definici tělesnosti, ve spojení s tím měl sport nenahraditelnou roli, neboť sport byl vnímán jako *součást moderního života a komunikace v moderní společnosti*.²⁹ Zvláště ve spojení s estetickou stránkou měl sport v literatuře význačné místo, což dokazuje úryvek Karla Teigeho ze stati *Malířství a poezie* (1923). „*Životní podívaná ulice, sportu, biomechanická krása, ustavičné drama na povrchu glóbu, které pozorujeme v novinách a zejména v kinu stupňuje dramatismus lidského žití. Estetika stává se fotogenicnou a vitalistickou.*“³⁰

Jak uvádí Josef Vojvodík ve své stati *Biopolitika aneb plánovaná „člověkotvorba“: tělo, sport a umění mezi avantgardou a totalitní ideologií*, po první světové válce začal mít západní svět, především Anglie a Spojené státy Americké, vliv i na sportování ve střední Evropě. V Čechách totiž i díky Sokolovi dominovaly individuální sporty v čele s gymnastikou nebo cyklistikou. Poté se však ve společnosti prosazovaly kolektivní sporty, na českém území si největší oblibu a pozornost diváků vybojoval fotbal a lední hokej.

Nejen z těchto sportů, ale i z cyklistiky či boxu se zrodila tak zvaná „*sportshow*“³¹ především pro diváky ve velkých městech. Umělci nové sporty vítali. Otevřela se pro ně možnost vykreslení nových příběhů a významu moderního života spojeného s něčím, co Vojvodík nazývá „*člověkotvorbou*.“³² Tento pomocný termín se dá chápat jako fakt, že sport tvoří člověka a po první světové válce se stává nedílnou součástí moderního žití. Sport vyjadřoval nejen *dynamiku života, ale také tempo, tento nový fenomén masové kultury v podmínkách velkoměstské průmyslové společnosti*.³³ Tělo člověka se tak ocitlo v nové roli, kdy reprezentovalo novou společnost a její kulturu.

V době surrealismu na českém území však sport jakožto moderní prvek pohybové aktivity ustupuje ze svých předních pozic ve společnosti. Vše dokumentoval Bohuslav

²⁹ VOJVODÍK, Josef. *Biopolitika aneb plánovaná „člověkotvorba“: tělo, sport a umění mezi avantgardou a totalitní ideologií*. In: *Obraz člověka v literatuře*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy, 2010, s. 10.

³⁰ TEIGE, Karel. *Malířství a poezie*. In: *Biopolitika aneb plánovaná „člověkotvorba“: tělo, sport a umění mezi avantgardou a totalitní ideologií*. In: *Obraz člověka v literatuře*. s. 10.

³¹ VOJVODÍK, 2010, s. 10.

³² Tamtéž, s. 10.

³³ Tamtéž, s. 10.

Brouk, jenž ve své stati *Sportovní narkotikum* odmítá sport jakožto moderní fenomén, ale nahlíží na něj jako na „*výchovu k bezduchosti*.“³⁴ Krása těla, pohybu a sportu se v roce 1930 proměnila na cosi nepotřebného, snad i nebezpečného, přičemž čeští surrealisté označili sport za „*paralýzu životních sil*.“³⁵ Během surrealismu tak docházelo k postupnému odklonu od těla jakožto od symbolu energie a moci, naopak lidské tělo bylo vyobrazováno deformativním postupem. Často jsou tak využívány hyperboly, metafory či humor.³⁶ Dokonce se lidské tělo vyobrazovalo jako nevinný objekt mimo moderní společnost s emocionální a mentální svobodou.³⁷

Španělský filosof José Ortega y Gasset už na začátku třicátých let dvacátého století poukazoval na možnost nebezpečí zneužití sportu ve vlastní prospěch například politické strany. Na jeho myšlenky skutečně došlo, neboť jak v nacistických zemích, tak v Sovětském svazu vznikala jiná interpretace kultu těla, čímž se sport stal nástrojem pro ideologii daného státu a vlády země. Zatímco nacisté propagovali typ árijského vzezření, komunisté hledali ideální typ v člověku, který by představoval třídního hrdinu. Vzorový příklad pak oba režimy hledaly v člověku, který reprezentuje „*připravenost*“, „*boj*“, „*němectví*“, „*kolektivizaci*“, „*vítězství socialismu*.“³⁸ Jakýkoli odklon od těchto vlastností či snad individuální přemýšlení postavy se v literárních dílech této doby nepřipouštělo.

³⁴ VOJVODÍK, 2010, s. 11.

³⁵ Tamtéž, s. 11.

³⁶ HECZKOVÁ, PLÍVOVÁ, 2011, s. 375.

³⁷ Tamtéž, s. 374.

³⁸ VOJVODÍK, 2010, s. 11.

4. Jaroslav Foglar – *Boj o první místo*

V české literatuře existuje málo čistě sportovních děl, máme na mysli děl, kde by sport patřil k ústřednímu tématu a jeho primární role by byla jednoznačná. Sport se objevuje v románech či knihách pro děti a mládež, kde zastupuje až sekundární roli. Můžeme si všimnout řady sémantických prvků jako jsou hřiště nebo stadiony. Pro další analýzu však bude zásadní objasnění několika pojmů z naratologie.

Ruští formalisté rozdělili základní naraci na fabuli a syžet, francouzští strukturalisté poupravili tuto dichotomii na příběh a diskurs. Tzvetan Todorov, francouzsko-bulharský filozof, definoval své myšlenky takto: *Na nejobecnější úrovni má literární dílo dva aspekty: je zároveň příběh a diskurs. Je příběh v tom smyslu, že evokuje určitou skutečnost, události, které se údajně staly (...). Ale dílo je současně diskurs, existuje vypravěč, který tento příběh vypráví (...). Na této úrovni nejde jenom o sdělované události, nýbrž také o způsob, jakým nás vypravěč s nimi seznamuje.*³⁹ Americký literární teoretik Seymour Chatman se pokusil o spojení ruské a francouzské školy tímto způsobem: *Jednoduše řečeno, příběh je to, co je v narativu zobrazeno, a diskurs je způsob, jakým je to zobrazeno.*⁴⁰ Tato teze se více či méně pokouší zobecnit pravidla k definici specifického literárního žánru zabývajícího se sportem. Pojdme se ale nyní zaměřit na syntaktické prvky, jež literatura se sportovní tematikou čtenáři nabízí.

Fabule, která je v tuto chvíli pro nás primární jednotkou, je zobrazení sportovní kariéry jedince, to znamená naznačení časového úseku, kdy se člověk mění ve sportovce nebo se sportu věnuje v jiné funkci, například jako komentátor nebo fanoušek. Příklad komentátora stejně jako diváka či fanouška uvede rozbor knihy Ludvíka Mühlsteina *Vlád'a hlásí finále*. Analýzu samotného sportovce si rozebereme právě v knize Jaroslava Foglara *Boj o první místo*.

Jméno Jaroslava Foglara je spojeno především s chlapeckými romány. Ve třicátých a čtyřicátých letech se většina chlapecké prózy, tedy prózy, ve kterých vystupují především chlapani a četba byla určena zvláště jim, upínala ke zpevnování národních postojů a vlastenecké nálady. Čeněk Charous či Hana Klánová se obraceli do minulosti k historickým událostem a oživování národních tradic. Miloš Kocourek, Míla Habrová

³⁹ TODOROV, T., *Kategorie literárního vyprávění*. In: *Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalismu*, Brno 2002. s 144.

⁴⁰CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs. Narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008, s.18.

nebo Miloš Košina se ve svých dílech zaměřovali na výlety klukovských oddílů, hledání pokladů či na detektivní příběhy. Jaroslav Foglar však v tuto dobu přišel s neobvyklým nápadem zaměřit se na přítomnost.⁴¹ Foglar se ve svých dílech soustředil na osobní rozkvět a správné mravy.

V roce 1936 byla vydána Foglarova knížka *Boj o první místo*. Toto dílo zachycuje jeden školní rok převážně třináctiletých chlapců, kde hlavní postavou je Petr Solnar, který se během tohoto období stane z podceňovaného a ustrkovaného žáka starostou třídy, a to díky vstupu ke skautům.

Petr Solnar vystupuje na začátku díla jako přemýšlivý a citlivý chlapec, jenž tajně obdivoval svého spolužáka Rudu Lorence. Také na něj však poněkud žárlil, jelikož Ruda byl ve třídě nejoblíbenějším žákem. Petr chtěl dosáhnout od ostatních spolužáků stejného uznání a být všemi oblíben, ovšem měl pocit, jako by nikam nepatřil. Zvláště proto, že jako jediný ze třídy se nevěnoval žádnému koníčku nebo sportu. Několik chlapců sbíralo známky, většina pak hrála fotbal, jezdila na kole nebo na kánoích. I Petr byl zdatný sportovec, ale kromě školní třídy nepatřil do žádného jiného kolektivu.

Postupem času ale Petr přeci jen začal stoupat v očích svých spolužáků. Poprvé, když byl nominován do hokejového zápasu. V utkání nepodal dobrý výkon, za což ho Ruda Lorenc udeřil, čímž prokázal nefér chování a chlapci se Petra zastali. Podruhé protagonista díla vyhrál běh městem, přičemž jeho hlavním cílem bylo porazit Rudu. Ten se opět nezachoval čestně, neboť věděl o Petrových běžeckých schopnostech a před závodem si obvázal koleno, aby všem ostatním ukázal, že je zraněný. Avšak ještě před samotným startem se ukázalo, že Rudovo koleno je naprosto zdravé, čímž znovu přišel o několik svých obdivovatelů. Petr nejenže Rudu porazil, dokonce vyhrál celý závod, a tak se jeho popularita ve škole znovu navýšila. Hlavní hrdina se na běh pilně připravoval, důkladně a disciplinovaně trénoval, načež odměnou mu bylo nejen vítězství, ale i uznání spolužáků.

Napříč celou knihou je Petr Solnar vykreslován jako vnímavý chlapec, který nemá rád nespravedlnost. Dokázal se postavit i proti silnějším oponentům, aby urovnal spáchané křivdy. Proto se zlomovým bodem v jeho životě stal vstup do skautu, kde se všichni členové k sobě chovali jako rovný k rovnému, měli se rádi a vždy se chovali

⁴¹ JANOUŠEK, Pavel a kolektiv. *Dějiny české literatury 1945-1989*. [online]. 1. vyd. Praha: Academia, 2007. [cit. 14.2.2019]. Dostupné z: http://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/dejiny/dcl_1945-1989/I/ce1%C3%A1%20kniha.pdf.

čestně. Našel zde navíc kamaráda Viktora, kterého si vždy přál. Díky začlenění ke skautům se z Petra stala sebevědomá osoba s čistými úmysly. I proto vyhrál hlasování o starostu třídy a mezi chlapci byl na konci školního roku zvolen nejoblíbenějším spolužákem.

Petr Solnar tedy nakonec vyhrál boj o první místo. Zvítězil v běhu městem, čímž upozornil na své sportovní schopnosti, získal obdiv a přátelství celé třídy, neboť se vždy zachoval čestně a v očích všech byl vnímán jako skutečný hrdina.

Vraťme se tedy k analyzování sportovní fabule, kterou Foglar v tomto díle využil. Na počátku knihy se hlavní hrdina nachází na dně, nerad chodí do školy a není tak oblíben, jak by chtěl. Poté ale přichází první krůček k vytčenému cíli, jelikož se mu podaří zvítězit v běžeckém závodě. Žádné vítězství ale nemá věčnou hodnotu a hlavní hrdina musí i nadále obhajovat své pozice. Ty si drží částečně díky sportovnímu prostředí, protože Petr vstoupil do Sokola, kde se jeho členové prezentují chabrostí a čestností, právě takové vlastnosti v sobě hrdina utužuje. Postupnými krůčky se Petr dostává až na samotný vrchol, kdy je díky sportovnímu prostředí utvrzen ve správnosti svých činů. Díky šťastnému konci tak dává zapomenout na úvodní potíže, které se u něj vyskytovaly.

Tato kniha je určena dětem a mládeži, tudíž se zde nalézají podobné či stejné znaky jako u díla, jež je analyzováno níže (viz Ludvík Mühlstein – *Vlád'a hlásí finále*). Jednoduchá lehká skladba a známé lexikum bez odborných termínů zajišťuje snadné čtení mladým čtenářům. Zároveň si můžeme všimnout výchovného aspektu, když sport a členství ve skautu změnilo osobnost malého Petra. Foglar totiž nenásilně a emotivně rozpracoval edukační rámec svého díla. Většina kapitol v sobě ukrývá výchovný nádech. Foglar na postavě Petra ukázal na vývojové změny dětí v období dospívání, přičemž čtenáři podsouvá snahu, být lepší, mít smysl pro spravedlnost a snažit se dosáhnout svých cílů.

Poté je zde patrné typické schéma pro knihy se sportovní tematikou, neboť i zde se hlavní hrdina potýká na počátku příběhu s problémy a nechutí ke škole. Dalo by se říci, že Petr si nevážil ani sám sebe, ale díky sportování dosáhne všeho, co si kdy přál.

Jaroslav Foglar se v tomto díle nezaměřil jen na sport jako takový, ale zabýval se i tím, jaký vliv má sportování na tělesnou konstituci osoby, čehož si už ve druhé polovině dvacátých let dvacátého století všiml Karel Teige (viz výše). Jeho triáda *kultura – tělo – mysl* lze v díle *Boj o první místo* snadno najít. Pojďme se nyní věnovat této rovnici odzadu a začněme dichotomií těla a mysli. V díle je jasně naznačeno, jak se mysl mladého chlapce proměňovala v závislosti na sportu. Na začátku knihy byl Petr neukotven, neměl

žádné koníčky ani aktivně nesportoval. Tím byla ochuzena i jeho mysl, zvláště proto, že neměl kamarády, nebo alespoň jednoho přítele, se kterým by si naplno rozuměl.

Zde je ale zapotřebí udělat krátkou vsuvku ohledně zobrazení sportu v této knize. Autor totiž upozorňuje hned z kraje knihy na nebezpečí sportu. Na počátku druhé kapitoly přichází Petr do školy a spolužák mu povídá o smrti jejich kamaráda, který se utopil na plovárně, kterou podplouval. Třikrát ji zvládl podeplout, avšak napočtvrté se mu zasekla noha do trámů a utopil se. Tato zpráva Petra hluboce zasáhne a celý den přemítá nad situací z minulého dne, kdy se s utonulým viděl půl hodiny před jeho smrtí. Jaroslav Foglar tímto nezištně donutil čtenáře zamyslet se nad neuvážlivými sportovními výkony, a především nad přeceňováním vlastních sil.

Foglar několikrát rozebírá strukturu těl chlapců. Nezaměřil se pouze na vypracované svaly, ale také na nesportující chlapce. Ti se styděli za své nevypracované nohy, a tak při výuce tělesné výchovy nosili dlouhé kalhoty, zatímco sportovci se pyšnili svými svalnatými končetinami, a proto oblékali kraťasy. Také nechal vyčnívat opálenou pleť od pobytu v přírodě, bílé zuby nebo světlé vlasy. Ovšem zde se dostáváme do kontrastu těla a duše. Ruda Lorenc, rival hlavní postavy, se mohl pyšnit vysportovaným tělem, které mu záviděl ne jeden spolužák. Jeho morální vlastnosti však nedosahovaly takové úrovně jako Petrovy. Ruda se choval egoisticky, povýšeně a šlo mu především o jeho vlastní prospěch. Petr měl taktéž vypracované tělo, ale s Rudou se nemohl poměřovat. Přecházel ho ale v morálních vlastnostech, jimiž nakonec získal oblibu u všech ve třídě.

Skauti nejenže dbali o své tělo, ale také o své oblečení. Petr si coby nový člen oddílu musel koupit nový stejnokroj a jeho kamarád Viktor mu v tom detailně pomáhal. Dále se starali i o svůj celkový vzhled. *„Když se Petr při práci shýbl k Viktorovi, cítil z jeho vlasů zvláštní jemnou vůni. Byla to slaboučká, téměř neznatelná vůně jím používaného mýdla. Petrovi se hlavou mihly představy umolousaných hochů z ulice se špínou za nehty a špinavými koleny.*⁴² Tímto popisem zdůrazňoval Foglar i kulturu oddílu. Krásné oblečení, vznešené a čestné chování, které musí skaut dodržovat. Správné vystupování bylo navíc jedním z hlavních důvodů, proč Petr k junáckému oddílu vstoupil. Jejich kultura Petra ohromila, i přes odpor tatínka se přeci jen ke skautu za přímluvy maminky přidal.

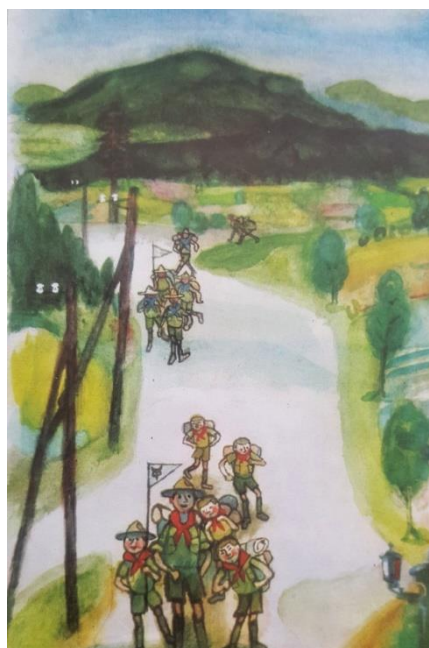
⁴² FOGLAR, Jaroslav. *Boj o první místo*. Brno, Blok, 1969, s. 76.

5. Jan Mareš – Tři orlí pera

V kontrastu s Foglarovým *Bojem o první místo* bylo pro další analýzu použito dílo Jana Mareše *Tři orlí pera*. První vydání vyšlo v roce 1959 a vypráví o skautech v Podkrkonoší u města Hronov. Hlavní postavou a zároveň vypravěčem je žák Maršík, jenž ale v celém díle bývá oslovován svou skautskou přezdívkou Číňan. Podobně i ostatní postavy jsou nazývány přezdívkami a nikoli jmény. Děj celé knihy se zaměřuje na skautský oddíl Lišek, který často soupeří se skupinou Černých pardálů. I přes rivalitu panuje mezi skauty přátelský duch, neboť skautům jde především o čestnost.

Mimo čestnosti však skauti musí potvrzovat i odvahu nebo odříkání si různých potěšení, aby zvládli zkoušky a získali orlí pera. Na rozdíl od

Foglara se ale Jan Mareš nesoustředí jen na chlapecké příběhy. Touto knihou se lne i politická idea, kterou na jedné straně zobrazují malí skauti, a na druhé četníci a továrníci. Celá zápleтка se odehrává kolem fabriky, jejíž zaměstnanci nemají práci a chystá se propouštět, což se dotkne i vedoucího skautů Kose. Kniha vykresluje zoufalé pracovníky továren, jež svádí marný boj s jejich vedoucími. Sociální otázky se v této knize taktéž několikrát objeví. Například když se malí skauti musí cvičit v různých dovednostech. Vůdce Kos říkal svým svěřencům, jak mají postupovat, ale zároveň dodal, že v hladovce se cvičit nemusí, protože *na tu jsme my fabriční dost zvykli*,⁴³ dodal. Dále se Mareš opět dotýká propouštění ze zaměstnání, zavírání továren nebo chudoby. Továrníci či četníci tak malé skauty nazývají *bolšouny*, přičemž nelibost, dokonce odpor ke skautům a bolševikům je vykreslována v celé knize. Malí skauti se tak stali metaforou reprezentující komunistickou stranu, jež se nikdy nevzdává, čestně bojuje za své ideály a snaží se o nastolení sociální rovnoprávnosti.

Ilustrace Josefa Nováka v knize Jana Mareše *Tři orlí pera* z roku 1968.

⁴³ MAREŠ, Jan. *Tři orlí pera*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1968, s. 35.

Za důležité prvky v rámci textů krásné literatury považujeme samotné užití sportovních metafor či terminologii ze sportovního prostředí. K nastínění užití metafory v literárním textu, v tomto případě přímo v díle Jana Mareše *Tři orlí pera*, je nutné se alespoň lehce zabývat metaforou jako takovou i přesto, že problematika tohoto termínu je mnohem hlubší, než bude moci tato kapitola nabídnout. Přístupy k metafoře se totiž postupně proměnily. Proměny shrnul Mirek Čejka, jenž přeložil knihu amerického lingvisty George Lakoffa. Čejka poukazuje na to, že klasická teorie se datuje až do dob Aristotela, který nakládal s metaforou jen jako s věcí, jež se týká čistě jen jazyka, a ne jako záležitost myšlení. *Předpokládalo se vždy, že metaforické výrazy a oblast běžného jazyka se vzájemně vylučují: běžný jazyk nepoužívá metafor a metafory používají prostředků z oblasti mimo běžný konvenční jazyk.*⁴⁴ V tehdejší době tak byla metafora definována jako *mimořádný, novátorský nebo básnický jazykový výraz, u něhož jedno nebo více slov pro jistý pojem se používá mimo oblast svého konvenčního významu k vyjádření podobného pojmu.*⁴⁵ Ovšem moderní pohled na metaforu se zcela proměnil, neboť metafora se nevztahuje pouze na jazyk, ale také na lidské myšlení. *Těžištěm metafory není zkrátka jazyk jako celek, nýbrž způsob, jakým konceptualizujeme jednu mentální oblast na základě druhé.*⁴⁶

Užití sportovní terminologie jakožto metafory je v běžném životě velice rozšířený způsob komunikace. Některá slovní spojení ze sportovního prostředí pak dokonce vytváří ustálená slovní spojení neboli frazém. S těmi se můžeme setkávat v různých oblastech společenského života, ovšem za jeden z nejfrekventovanějších oborů zasaženým sportem lze považovat politiku. Roger Caillois porovnal ve svém díle *Hry a lidé* sport a politiku jakožto principy založené na soutěžení. Ve sportu můžeme sledovat hru jako takovou přímým způsobem. *Politické soupeření v demokratické společnosti je naproti tomu formou institucionalizovanou.*⁴⁷

Sportovci se mohou na základě svých výkonů stát symboly národa a vzorem pro širokou veřejnost. Takového postavení se snaží dosáhnout i politik nebo celá politická strana, která se snaží o dosažení co nejvyšší popularity mezi občany. Kniha *Tři orlí pera* byla napsána v roce 1959, to znamená v době komunistického režimu na území Československa, kdy neexistovaly svobodné volby a v čele státu byla pouze jen jedna

⁴⁴ LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002, s. 265.

⁴⁵ Tamtéž, s. 265.

⁴⁶ Tamtéž, s. 266.

⁴⁷ CAILLOIS, Roger. *Hry a lidé*. Praha: Nakladatelství Studia ypsilon, 1998, s.75.

strana. V tomto tak autorům ani politikům nešlo o získání hlasů vzhledem ke zvolení do čela státu. Zde se jednalo o vylepšení obrazu komunistické strany a nastínění jejích ideálů pro mladé čtenáře, aby se i oni v budoucích letech přidali k politickému dění. Metafora sportu ve spojení s politikou se v literatuře objevila už mnohem dříve. Například Eduard Bass v knize *Klapzubova jedenáctka* z roku 1922 použil sportovní metafory při projevu Jeho Veličenstva anglického krále. *Chystajíce se slavnostně provést svůj politický výkop, chceme dnes připomenouti svému lidu pravidla, podle nichž se budeme ve hře řídit. Je slavnou tradicí Anglie, že se vždy varovala být ofsajd. Chceme být věrni tomuto čestnému odkazu svých předků a slibujeme, že nikdy nebudeme stát ofsajd, že budeme hájiti svých barev co nejmužněji a nejpoctivěji a že všechna nebezpečí odvrátíme do autu neb nejvýše na roh. Slibujeme, že se vyvarujeme faul hry a nevystavíme svůj národ v nebezpečí válečné desítimetrovky. Budeme usilovně pěstovati kombinaci tří vnitřních, považující přitom finance za nejlepšího centrforvarda a obchod a průmysl za nejlepší spojky Anglie. Budeme stále pečovati o to, aby mezi všemi řadami obyvatelstva zavládla dokonalá souhra, a dáme krátkému přízemnímu podávání přednost před dobrodružným systémem kick and rush. Chceme bdíti nad tím, aby hra hlavou nebyla nijak zanedbávána, a doufáme, že po čase, až nám nebeský Soudce odpíská konec, bude skóre Anglie vysoké a každý přitom uzná, že jsme hráli hru fér. K tomu nám dopomáhej Bůh! Hip hip hurá, hip hip hurá, hip hip hurá!*⁴⁸ V dnešní době už Bassův text ztrácí vtipnou nadsázku, ovšem ve dvacátých letech dvacátého století, dokonce i v padesátých letech měly tyto řádky a sportovní metafory svou vážnost a mladí čtenáři se s těmito výroky ztotožňovali. Proto lze souhlasit s výše zmíněnou teorií, že metafora se skutečně dotýká lidského myšlení, a tedy i našeho pohledu na svět.

Na následujících řádcích se pokusíme o analýzu knihy *Tři orlí pera*, kde si klademe za cíl vykreslit atributy, které spadají do sportovního prostředí, ovšem dají se přenést i na pole politické. Třetí kapitola, po které je pojmenováno i celé dílo, se zaměřuje na chlapce, jež se snaží získat tři orlí pera. Pro získání těchto per museli složit tři zkoušky – dvacet čtyři hodin nesměli chlapci jíst, poté další dvacet čtyři hodin promluvit, a nakonec se na stejnou dobu schovat tak, aby je nikdo neviděl. Aby se oba kluci dobře připravili na tyto úkoly, museli se na zkoušky připravit. Sami ale trénovali dobrovolně a nikdo jim přípravu nenařizoval. Chlapci tak prokázali zodpovědnost a smysl pro ni v rámci tréninku. Během provádění samotných úkolů pak museli prokázat leckdy důvtip,

⁴⁸ BASS, Eduard. *Klapzubova jedenáctka*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963, s.40,41.

schopnost improvizovat, a poté především vytrvalost. Tyto vlastnosti pak byly nepřímo přisuzovány i komunistické straně, neboť mnoho postav nazývalo malé skauty *bolševiky*. Na konci celé knihy vedoucí skautů Kos měl ke svým svěřencům proslov, ve kterém společně se sportovní tematikou povzbuzoval malé chlapce a snažil se prorokovat lepší zítřky. „*My pořád rosteme a sílíme, protože máme v hlavě mladé myšlenky. A nepřítel, i když má silnou ruku, nemá ji už mrštnou, protože ji vedou staré, zatuchlé, ztrouchnivělé myšlenky. Rozumíte? A proto – kdyby se vás někdo ptal, kdo na válečné stezce vyhraje – můžete mu tajemství vyzradit. My vyhrájeme!*“⁴⁹ Mladí se tak s tímto burcuujícím projevem ztotožňují nejen jako skauti, ale i jako obyvatelé československého národa. Ideologie komunistické literatury byla tedy zjevná. Navíc se zde můžeme zaměřit ještě na další bod, který byl u podobně laděných děl častý. Jednalo se o komparaci sociálních poměrů. V porovnání s autory z devatenáctého století, jakými byli Neruda či Němcová, kteří dbali na utužování sociálních vazeb, je zde hlavním rozdílem, že tato díla se soustředila na propast, jež se ve společnosti utvořila. „Ta druhá“ strana musí být zničena či poražena, jak je mimo jiné zobrazeno i ve výše zmíněné citaci.

Jan Mareš se do jisté míry snažil i o další zobrazení mladých skautů, měli totiž představovat kulturní vzory pro svou zemi. Pro upřesnění pojmu *kulturní vzor* lze využít definici Václava Soukupa, jenž tento pojem vysvětlil tak, že se jedná o *naučená schémata pro jednání ve standardní situaci. Z tohoto hlediska je člověk především produktem obyčejů, zvyků, zákonů a tabu kultury, do níž se narodil.*⁵⁰ Nutno dodat, že kulturní vzory se proměňují v čase. V každé době má společnost jiný kulturní vzor, jiné ideje a představy o něm. Kulturní vzor v sobě nese jednání, myšlení nebo vztah k určité hodnotě, která je v dané společnosti či kultuře přijímána a zároveň napodobována ze strany jedinců nebo celých sociálních skupin. Jejich role ve společnosti je velice důležitá i přesto, že s těmito vzory nemusí souhlasit všichni členové dané kultury. Funkce kulturních vzorů se mohou různit, především ale vedou k nabytí daných kulturních hodnot a jejich osvojení. Často tak ve spojitosti s kulturními vzory zmiňujeme modelové chování v rámci dané společnosti, které je širokou veřejností akceptováno a považováno za kladné a prospěšné.⁵¹ Přestože pak Jan Mareš zobrazil fikční a smyšlené postavy, bylo pro něj potřebné, aby vykreslil prototyp kultury v dané době.

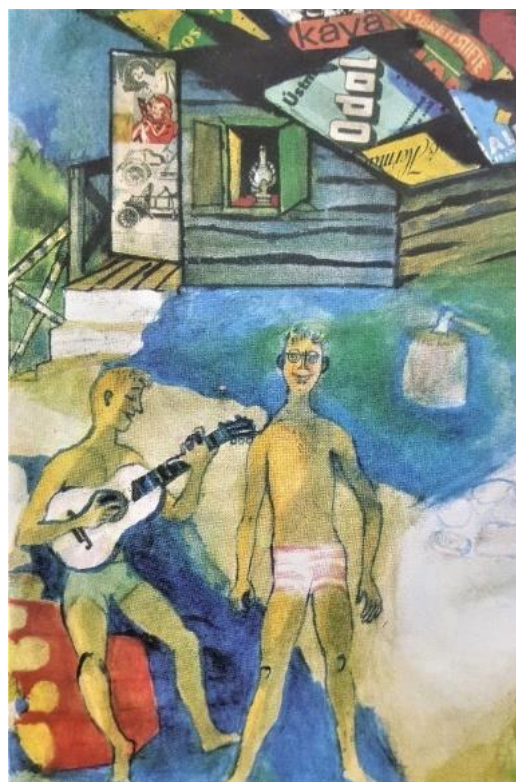
⁴⁹ MAREŠ, 1968, s. 115.

⁵⁰ SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, s.r.o., 2000. s. 96.

⁵¹ DĚKANOVSKÝ, 2008, s. 150.

Americký antropolog Ralph Linton předložil teorii, ve které se vyjádřil o třech rovinách v porovnání mezi chováním a kulturními vzory. Ačkoli se primárně zmiňoval o filmu a v něm o zmíněné kulturní vzory, lze rozšířit tyto názory i pro okruh literárních textů. Nejprve se zaměřil na reálnou kulturu, která se nijak neliší od kulturních vzorů. Druhou rovinu představují elementy reálné kultury, ke kterým se ale nepřihlíží. A na závěr určil rovinu, jenž má za úkol produkovat tzv. ideální vzory, dle kterých se bude společnost řídit a plně se s nimi ztotožňovat.⁵²

Nejen Marešovo ale i Foglarovo dílo předkládá v tomto případě dokonalé kulturní vzory mladým čtenářům, kteří by měli postavy v těchto dílech následovat. Oba autoři zaměřili svou pozornost na malé skauty. Ti se sice vyskytují v jiné době a jiných politických režimech, ale funkce postav je stejná. Malí skauti totiž mají mimo jiné symbolizovat novou nastupující generaci, jež svým příkladným chováním ovlivní a inspiruje další členy společnosti.

Knihy Jana Mareše *Tři orlí pera* taktéž nabízí několik ilustrací, které zachycují chlapce během skautských her, nebo jak si v plavkách užívají slunečného počasí.

⁵² DĚKANOVSKÝ, 2008, s. 152.

6. Ludvík Mühlstein – *Vlád'a hlásí finále*

Kniha od českobudějovického rodáka *Ludvíka Mühlsteina* z roku 1935 zachycuje příběh desetiletého Vladimíra Tóna. Polovina tohoto příběhu se odehrává právě v Českých Budějovicích v blízkosti vlakového nádraží. Dílo začíná kapitolou, v níž umírá otec malého Vládi na tyfus. Vladimírův otec byl vykreslen jako pravý hrdina, který nabral během života mnoho zkušeností a u lidí byl váženým a oblíbeným člověkem. Nejenže sloužil v první světové válce, byl také zručným mechanikem, kuchařem, zpěvákem, hercem i domácím kutilem. Malý Vladimír ke svému otci vzhlížel a obdivoval ho. Všechny tyto atributy jen zesílily Vládův smutek po otcově smrti.

Stejně tak se prezentoval i Vladimír. V knize je vykreslen ve schematickém rámci českého prostředí, které zobrazuje skromného a milého chlapce, jenž si poctivou prací na svou stranu naklonil všechny postavy a svým umem získal jejich uznání. Dosahoval výborných studijních výsledků a vždy dokázal povzbudit své kamarády i v čase, kdy on sám potřeboval útěchu. Po otci rovněž zdědil recitační schopnosti, díky kterým vyhrál celorepublikovou soutěž v tomto klání. Následně pak Vladimír spolu s kamarádem z Budějovic a panem Kopřivou odcestovali do Londýna na mistrovství světa ve fotbale, aby zde zhlédli finálové utkání Československo – Anglie. Jelikož Vládů mimo sport zajímala i rozhlasová práce, společně s Bohuslavem se propíčili do komentátorské kabiny hlasatele Radiožurnálu. Komentátorovi se však udělalo nevolno, a tak se ke komentování nachomýtl Vladimír, jenž podal celému národu dokonalou reportáž o dění na hřišti. Do Československa se pak vracel s naším vítězným týmem a byl oslavován podobně jako celé zlaté družstvo.

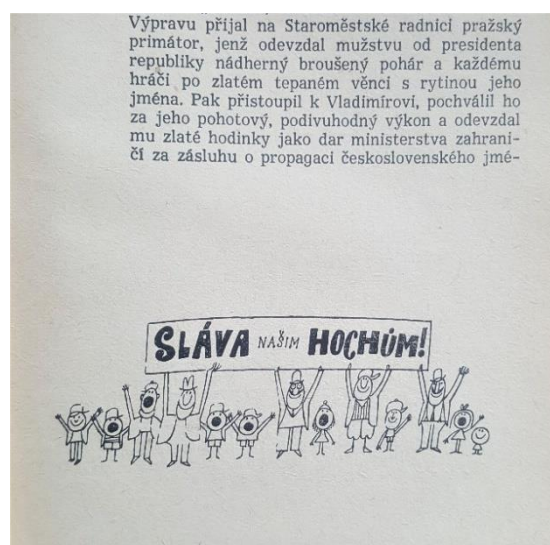
Toto dílo se řadí mezi knihy pro děti, v záhlaví je dokonce uvedeno, že se jedná o *román pro malé a velké chlapce*. Proto si zde můžeme všimnout několika typických bodů. *Mühlstein* pojal své dílo s lehkostí a jednoduchou skladbou věty, tudíž se malému čtenáři

Titulní stránka knihy Ludvíka Mühlsteina *Vlád'a hlásí finále* z roku 1968, kterou ilustroval Adolf Born.

dostává příjemného čtení a prostoru pro imaginaci, neboť se autor přičinil i o detailní popsání všech míst, která jsou zmiňována. Vykreslil nejen strohé objekty, ale i jejich barvy či vůně. Všechny postavy jsou pak vypořádány dějem a jejich chováním, nikoli strohým popisem jejich vnitřních vlastností.

Nedílnou součástí knih pro děti a mládež jsou bezesporu ilustrace, které doprovázejí obsah díla, pokud je publikace určena malým čtenářům, očekává se více názorného a obrázkového doprovodu. V knize *Vlád'a hlásí finále*, která vyšla ve druhém vydání v roce 1968, se ilustrace chopil Adolf Born. Jeho obrázky jsou zachycením určitých scén, neboť ilustrace se objevuje na konci stránek a koresponduje s právě dočteným dějem. Born například zobrazil českobudějovické náměstí, neboť se zde odehrávala jedna ze scén. Toto zobrazení pak pomohlo v imaginaci čtenáři, jenž budějovické náměstí nezná, a tak si mohl snáze představit, kudy chlapeč Vlád'a a Bohuslav chodili. Obrázky však nejsou nijak detailní, zvláště při znázorňování budov, osoby jsou pak zpracovány podrobněji. Ilustrace může v tomto případě sloužit i k odlehčení děje. Všechny obrázky v knize jsou nakresleny černobíle kromě přebalu knihy, na něm je barevně zobrazena fotbalová jedenáctka vesnických kluků.⁵³

Další ilustrace zobrazují sportovní výkon na fotbalovém hřišti, kde je vyobrazen brankář a útočník, který právě střelil gól. Kniha se taktéž zmiňuje o fanoušcích, jež vítali své hrdiny na vlakovém nádraží, proto je Adolf Born vyobrazil.

⁵³ PLESKOT, Jaroslav. *Úvod do literatury pro děti a mládež*. Ostrava, Pedagogická fakulta v Ostravě, 1917. s. 57.

Především chlapci, kteří čtou toto dílo, se lehce ztotožní s hlavními hrdiny, jejich dětskými radostmi a zájmem o sport. Sám čtenář se pak porovnává s mladým hrdinou, tudíž zde může nastat i touha napodobit ho.

Mühlstein navíc zvolil typické schéma pro zobrazení sportovního výkonu, neboť narativní možnosti sportu přeci jen nemají tak širokou škálu pro výběr vyprávěcí linie. Pro sportovní literaturu je typické, že snaha sportovců se na konci příběhu přemění ve vítězství. *Mühlstein* ale toto zažité schéma oživil dvěma způsoby. Na začátku díla zmínil skutečnou událost v podobě prohry československých fotbalistů ve finále mistrovství světa 1934, čímž byla konečná výhra fotbalistů v turnaji vnímána jako zadostiučinění, neboť sportovci konečně dosáhli vytouženého vrcholu. Druhým ozvláštněním se stalo popisování dílčích výher mužstva v rámci šampionátu, které vygradovalo právě vítězným finálovým utkáním.

6.1 Nacionalistická ideologie

V neposlední řadě můžeme v tomto díle najít další linii, která se táhne celým dílem už od prvních stránek, tou je nacionalistická ideologie. Nacionalismus se dá vyčíst skoro u všech sportovních děl věnovaných mládeži, ale *Mühlstein* zařadil do svého díla fotbalové mužstvo, čímž poněkud zvýšil národní cítění u čtenářů, jelikož kolektivní sporty, především hokej a fotbal, mají na čtenáře a fanoušky větší dopad než úspěch jednotlivců. Avšak toto dílo je specifické v tom, že čtenáři mohou oslavovat úspěch nejen celého československého týmu, ale i jednotlivce, malého Vlád'u, jenž svým nebojácným chováním zachránil rozhlasové vysílání.

V tomto díle tak můžeme sledovat, jak je kniha ideologicky zasazena do společenského diskurzu. Zastává však i další funkce než jen zobrazení příběhu o budějovickém chlapci či sportovním dokumentu. Když máme v knize nacionalistickou ideu, dílo většinou vychází ze skutečné události. Autor poté stvoří fiktivní postavy a sportovní fabuli, ve které se nacionalistické myšlení odráží.

Stuart Hall ve své teorii *Kódování/Dekódování* nastiňuje možnosti interpretačního rámce. V mediálním sdělení je zakódovaný význam, který si čtenář vyloží dle svých zkušeností. Text má v sobě navíc vícero možností, jak na něj nahlížet, takže každý čtenář zde může najít svůj vlastní význam. Ovšem ze všech možných výkladů je zde jeden primární, který autor zamýšlel, a jež publikum rozpozná. K tomu je text psán jistou strukturou, jež čtenáře navede na primární význam textu. Hall pojmenovává tuto etapu

kódováním. Ovšem stále je zde možnost, že čtenář zamýšlený význam nenajde a namísto toho bude považovat za primární jiný obsah. A právě to Hall nazývá interpretačním rámcem. Diskurz ideologie se proto snaží o co největší shodu v rámci daných struktur během kódování a dekodování.⁵⁴

V kapitole *Sport ve filmu* bude zmiňován holandský lingvista Teun A. van Dijk. Van Dijk nejenže definoval, jak lze chápat ideologii, navrhl také, jak lze zkoumat strukturu ideologie a následně ji analyzovat. Na základě těchto teoretických myšlenek poté zanalyzujeme dílo *Vlád'a hlásí finále*. Van Dijk navrhuje pět kroků, které jsou navzájem provázané a nelze na ně nahlížet jako na izolované jednotky. Prvním bodem van Dijkovy ideologické analýzy je zmapování kontextu diskursu, čímž se myslí zhodnocení společenské či politické situace v rámci zkoumaného textu. Poté přijde na řadu samotný text, v němž se budeme zabývat mocenskými vztahy nebo konflikty, jež se v příběhu vyskytly. Na tento krok navazuje třetí fáze, během níž se pokusíme nalézt rozdíl mezi *my* a *oni*, to znamená charakteristiku kladných a záporných faktorů každé strany. Čtvrtá fáze má za úkol zanalyzovat naznačené skutečnosti vyskytující se v textu. A poslední pátý krok dokumentuje formální strukturu názorů jednotlivých skupin.⁵⁵

Knihy *Vlád'a hlásí finále* pravděpodobně zobrazuje nacionalistickou ideologii, když československé fotbalové mužstvo vyhraje mistrovství světa. Kniha odkazuje na skutečné mistrovství světa z roku 1934, ve kterém Čechoslováci prohráli ve finále s Itálií, a obsadili tak druhé místo. Sám autor v úvodu zmiňuje, že k napsání tohoto díla ho přinutili synovci. *Strejdo, napiš něco, abychom také vyhráli*.⁵⁶ Ani v tomto případě se ovšem nejedná o dílo, které je čistě sportovně založené a kde by téma sportu převládalo nad ostatními motivy. Publikace by se dala rozdělit do dvou základních rámců, tím prvním by bylo sledování života a úspěchů hlavního hrdiny Vladimíra Tóna, druhým motivem pak úspěšné tažení fotbalového mužstva světovým turnajem. Právě druhý stěžejní motiv bude podroben analýze nacionalistické ideologie.

Od druhé poloviny knihy je zjevné, kam autor svým záměrem ohledně motivu mistrovství světa v kopané míří. Československý stát byl stále sportovně zdrcen prohrou ve finále 1934. Navíc od roku 1933 vzniklo nacistické Německo neboli Třetí říše, o které se autor v textu letmo zmiňuje. Tyto zmínky navozují dojem nesympatie s Německem

⁵⁴ HALL, Stuart in DVOŘÁK, Tomáš. *Kapitoly z dějin a teorie médií*. Praha: Akademie výtvarných umění, Vědecko-výzkumné pracoviště, 2010, s. 106-111.

⁵⁵ DĚKANOVSKÝ, 2014, s. 145.

⁵⁶ MÜHLSTEIN, Ludvík. *Vlád'a hlásí finále*. České Budějovice, 1968, s. 1.

jednak kvůli první světové válce, ale také proto, že v tu dobu byl u vlády již Adolf Hitler a autor jako kdyby tušil jeho budoucí ohrožování Evropy. Z Mühlsteinových myšlenek je navíc patrné, že se země ještě zcela nezotavila po první světové válce. Fotbalové mužstvo tak nemělo za úkol pouze zvítězit, ale rovněž získat pro lidi ve státě pocit hrdosti a zadostiučinění.

Mocenské vztahy v textu se dají vztáhnout na jednotlivé fotbalové týmy. Celé mistrovství světa organizuje Anglie, neboť sebevědomě prohlašuje, že je nejlepším týmem na světě a každého porazí. Dále zde bylo zmíněno mužstvo Německa, ovšem jeho síla nevzbuzovala respekt a Čechoslováci ho v prvním zápase turnaje porazili drtivě 9:0. Naše mužstvo se poté konfrontovalo se Španělskem, jež před utkáním mocně prohlašovalo, že Čechoslováky porazí. To se nestalo a španělský celek prohrál. Na znamení fair play pak přišel do kabiny jeden ze Španělů, zasalutoval a prohlásil, že se omlouvá za podceňování československého týmu v rozhovorech a uznal jeho sílu. Mezi dalšími protivníky byli Rakušané, Italové a Maďaři. I tato družstva náš celek porazil a nejenže se probojoval do finále, ale všechny země vychvalovaly československé mužstvo a velice mu fandily. Ve finále jsme poté porazili pyšnou Anglii a celý národ se ponořil do obrovské euforie.

Čechoslováci se celý šampionát prezentovali líbivou a chytrou hrou, která se navíc obešla bez faulů, náš tým byl považován za celek, který hraje fair play. Do každého zápasu šel skromně a byl připraven odevzdat na hřišti všechny síly. Naopak soupeři byli ve většině případů vykreslováni jako sebevědomá mužstva, jež nemají z Čechoslováků respekt a už se předem vidí jako vítězové. Ideologický diskurz byl následně završen emotivním příjezdem hráčů do vlasti. Až díky ilustraci jejich triumfálního příjezdu do vlasti se ukázalo, jak z jejich úspěchu čerpal energii celý národ. Fotbalisté poté obdrželi dary od prezidenta republiky a malému Vladimírovi byly věnovány zlaté hodinky *za zásluhu o propagaci československého jména za hranicemi*.⁵⁷ Mimo ideologického významu však celý narativ poukazuje i na význam výchovný, co se týče zobrazení našeho mužstva i samotného Vladimíra.

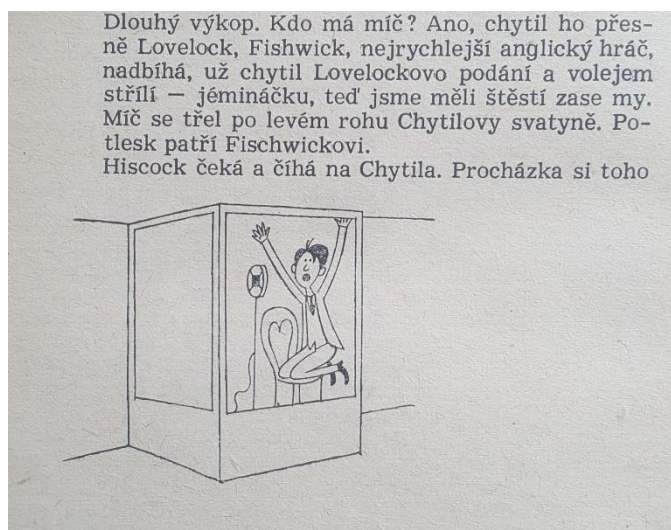
⁵⁷ MÜHLSTEIN, 1968, s. 193.

6.2 Zobrazení rozhlasového vysílání

V posledních kapitolách klade Ludvík Mühlstein značný důraz na rozhlasovou reportáž, pomocí níž je vykresleno finálové utkání. Můžeme si zde proto povšimnout, že zde dochází k žánrovému střídání mezi beletrií a sportovní reportáží. V textu není snaha o zobecnování sportu nebo jeho teoretického výkladu, autor se pouze zaměřuje na konkrétní sportovní událost vykonávanou smyšlenými, leč konkrétními sportovci. Rozhlas – rozhlasové vysílání se velice zasloužilo o zpopularizování sportu na československém území. Pro reportéra je naprosto klíčové, aby posluchačům zprostředkoval dění na hřišti svým verbálním projevem, jenž musí být přesný, ale zároveň i stručný, aby hlasatel dokázal propojit mluvené slovo s právě probíhající skutečností. Hlasový redaktor by neměl dělat odmlky ani v případě, že se na hřišti neděje nic důležitého, neboť to posluchač samozřejmě nevidí. Slovní zásoba rozhlasového komentátora musí být rozsáhlá, zvláště pak musí ovládat termíny spojené s daným sportem, vyznat se v jeho problematice a vyhýbat se častým opakováním jednotlivých formulí. Komentátor tak musí mít správnou dikci a nesmí posluchače u přijímačů rušit nekoherentním vyjadřováním. Recipient si totiž vytváří obraz sportovní akce právě podle vyjadřování redaktora. Musíme si ale uvědomit, že zprostředkování přímého přenosu sportovního utkání pomocí rozhlasového vysílání je interpretací daného komentátora. Ačkoli se snaží o co největší objektivnost, vždy se bude jednat o jeho vlastní pohled, neboť pokaždé se zaměří na situace, které se zdají být důležité pro hlasatele a záměrně opomíjí jiné. Posluchač tak přijme jen omezený počet informací, protože ze strany komentátora dochází k subjektivnímu výběru jednotlivých akcí, jež na hřišti probíhají.

Kniha několikrát zmiňuje legendárního Josefa Laufera, českého novináře a rozhlasového reportéra, jenž se stal průkopníkem rozhlasových vysílání. Laufer také komentoval vůbec první přímý přenos sportovního utkání. V roce 1926 odvysílal první poločas fotbalového zápasu. K jeho nejslavnějším reportážím patří právě ta z mistrovství světa ve fotbale 1934, ke které je v díle několikrát odkazováno. S jeho projevem se totiž posluchači silně ztotožňovali a Laufer dal posluchačům přesný a barvitý výklad ohledně dění na hřišti. Právě rozhlas a noviny nejvíce zpopularizovaly sport na českém území. Sportovci se o to sami zasloužili svými dobrými výsledky, ovšem dobová média vytvořila zejména z fotbalu a hokeje tehdejší fenomén, jehož přesah byl znatelný i mimo sportovní hřiště, a který trvá dodnes.

Závěrečné kapitoly knihy *Vlád'a hlásí finále* se právě zaměřují na rozhlasovou činnost malého Vládi. Jeho projev a postup komentování byl prakticky vzato totožný s postupem tehdejšího komentování v médiích. Díky znalosti sportu a komentátorské činnosti vložil nahodilý sled událostí do přesné narativní struktury. Na rozdíl od Laufera ale hlavní hrdina vkládal do

Nejenže je v díle popsáno, jak malý Vlád'a nadšeně komentuje, pomocí obrázků si mohou čtenáři vytvořit i skutečnou vizuální představu.

reportáže emocionální výkřiky, což se dle dobových konvencí tolik nepracovalo, avšak díky tomu navodil čtenáři, nebo posluchači, autenticitu poslechu. Ovšem i zásluhou těchto výkřiků upoutal pozornost čtenáře i fiktivních postav v díle a svým výkonem byl oslavován podobně jako vítězní fotbalisté. Použitím takovýchto projevů docílil autor obrazu, jenž ukazuje, že reportér, v jedné osobě i divák, může podlehnout vypjatým situacím a nechat se strhnout atmosférou zápasu.

Právě média, rozhlas především, zapříčinila zvýšený zájem o sport. Tento fakt způsobil, že o sport, především v době konání velkého turnaje, zpravidla fotbalového mistrovství světa, přilákal i ty, co se o něj v běžném životě nezajímali. Čím to, že tito občané podlehnou atmosféře turnaje a stanou se zarputilými diváky? Během první republiky se jednalo především o národní hrdost. Tuto myšlenku se tedy pokusíme zanalyzovat v následující kapitole, která se bude zabývat literárním mýtem.

6.3 Literární mýtus

Knihy *Vlád'a hlásí finále* se vrací několika zmínkami ke konkrétní historické události, a to již zmiňovanému mistrovství světa ve fotbale v Itálii 1934. Tato událost byla na tehdejší dobu velice zpopularizována s pomocí rádiového vysílání Josefa Laufera. Díky tomu se o průběhu hry a výsledcích hovořilo mezi lidmi. Sport, v tomto případě fotbal, nabyl nového společenského rozměru. V této části provedeme analýzu, zdali se literární mýtus může zabývat literárním dílem, které je vystavěno na skutečné sportovní

události, kde se základní kameny knihy zakládají na reálném průběhu, postavách a kontextu doby.

Vraťme se ještě jednou ke konkrétní události, na které je vlastně celá kniha Ludvíka Mühlsteina postavena. Jedná se o mistrovství světa ve fotbale 1934, jež se konalo v Itálii. Tento skutečný fotbalový turnaj přirovnáme k Mühlsteinovu smyšlenému šampionátu, proto je nutné si v krátkosti připomenout reálné mistrovství z přelomu května a června roku 1934. Závěrečného turnaje se zúčastnilo šestnáct mužstev. Československý celek se utkal dohromady se čtyřmi týmy. Krátkodobý turnaj umožnil pouze jedno střetnutí s každým protivníkem, přičemž mužstvo, které prohrálo, ihned vypadávalo ze soutěže, čímž se umocnil fakt, že současná forma týmu a lehký element náhody rozhodoval o postupu či vypadnutí ze šampionátu. Tyto faktory pak způsobily, že naše reprezentační mužstvo postupně porazilo Rumuny, Švýcary a Němce, aby dospělo až do finále, v němž nestačilo na domácí Italy. Důležitým doplněním tohoto zápasu je fakt, že utkání velice ovlivnil švédský rozhodčí, jenž se před utkáním setkal s fašistickým diktátorem Mussolinim, což mělo na průběh hry veliký dopad. Rozhodčí totiž toleroval fauly italského celku, ovšem ty československé trestal. I přes prohrané finále se ale Čechoslovákům dostalo ve vlasti bouřlivého přivítání, kdy kolem trati vítaly davy fanoušků fotbalisty tak, jako by se stali mistry světa.⁵⁸ Celý příběh tohoto mistrovství graduje i tím, že na počátku roku 1934 byla v české kopané krize, kterou přiživila tehdejší média a diváci byli vzhledem k zápasům fotbalové reprezentace skeptičtí. Italští novináři pak naše mužstvo v průběhu šampionátu podceňovali, což hráče ještě vybudilo k lepším výsledkům.⁵⁹

V průběhu turnaje se zvýšil zájem československých domácností o rozhlas, aby mohly pečlivě sledovat další a další zápasy. Po semifinále s favorizovaným Německem vypuklo v zemi nespoutané nadšení. Mircea Eliade nazývá tuto situaci jako *obrovskou intenzitu v „soustředěném čase“*.⁶⁰ Jedná se o to, že *časový rytmus je současně soustředěný i časově rozbitý, a kromě estetické zápletky vyvolává u diváka hluboké odezvy*.⁶¹ S lehkou nadsázkou se pak dá říci, že finále sledovala celá země, přičemž s touto skutečností si Eliade vypomáhá termínem *kolektivní myšlení*. Eliade pak na mýtus

⁵⁸ KADEŘÁBEK, Petr. Fotbalový šampionát v Itálii 1934: Stříbro a sudí u Mussoliniho. In: *irozhlas.cz*. [online]. 26.5.2010. [cit. 20.2.2019]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/sport_fotbal/fotbalovy-sampionat-v-italii-1934-strebro-a-sudi-u-mussoliniho_201005261728_sport

⁵⁹ JENŠÍK, Miloslav a Jiří MACKŮ. *Kronika českého fotbalu do roku 1945*. Praha: Olympia, a.s., 1997, s. 327.

⁶⁰ ELIADE, Mircea. *Mýty, sny a mystéria*. Praha: Oikoymenh, 1998, s. 22.

⁶¹ ELIADE, 1998, s. 22.

nahlíží jako na *skutečný příběh, který nastal na počátku času a slouží jako vzor pro lidské chování*.⁶² K této teorii se tak dá vztáhnout i vykreslení postav v literárních dílech, ať už od Mühlsteina, Foglara nebo Mareše, kde jsou postavy zobrazeny tak, aby byly vzorem pro mládež.

Další mytologické koncepty, tentokrát Rolanda Barthesa, by se daly aplikovat například na tým Německa, jenž se dá charakterizovat jako ten „sebevědomí“. Zatímco Italové byli v očích národa ti „arogantní“ nebo „neoblíbení“. A podobně vylíčil týmy i Ludvík Mühlstein, když přetransformoval některé prvky a pravdivé informace zápasů do svého příběhu. Mühlstein tak zobrazil ve své knize malé a skromné Československo, jak poráží Španěly jakožto „arogantní“ a „namyšlené“ fotbalisty. Italové, obhájci titulu, by se dali popsat jako „horkokrevní favorité“. A na závěr Angličané, jejichž zobrazení v díle se dá připodobnit k „sebevědomým“ nebo „neohroženým“ vládcům fotbalu, a to jak ze strany hráčů, tak novinářů. Češi navíc byli zobrazováni jako chytří fotbalisté, kteří mají pevnou morálku, disciplínu či přízřusobivost. Tyto atributy se náhle myticky přesunuly na celou republiku, která dychtivě hltila každou zprávu o svém mužstvu. Každý člen Mühlsteinova družstva měl v týmu jasnou roli, které se držel a ve které vyčníval, čímž týmu nejvíce pomáhal. Někdo z hráčů byl charakteristikou bojovník, jiný zase zvládal technické finesy. *Nejmenší z mužstva byl Rachota. Soupeř mu zpravidla nevěnoval patřičnou pozornost, ale když se ten chlapec utrl a dal si sólo podél pomezí čáry, nikdo ho nechytí a nikdo ho neudržel. [...] Československé mužstvo byl tým umělců, o jehož hře sportovní labužníci prohlašovali, že je to koncert*.⁶³ Mühlstein se nechal inspirovat národním mužstvem z roku 1934, o kterém čeští i zahraniční novináři psali jen ve chvále. Takto psaly anglické noviny *Evening News* o reprezentaci po prohraném finále: *„Porážení hráli klidněji, chladnokrevněji a předváděli i technicky vyspělejší fotbal než Italové. Vedli 1:0 a měli nejméně stejným poměrem zvítězit*.“⁶⁴ Nejen tyto řádky pak Mühlstein myticky posunul nejen na své smyšlené mužstvo, ale jak je již uvedeno, i na celý národ. Všechna výše popsaná hlediska se tak stala presumpcí pro vznik literárního mýtu, jenž byl autorem zrealizován už následující rok po konkrétní události.

Tradiční mýty, tedy příběhy o bozích, defacto přetvářejí obrazy do určitých a uchopitelných rozměrů. Umělecké dílo převzalo od samotného mýtu nejen faktické

⁶² ELIADE, 1998, s. 13.

⁶³ MÜHLSTEIN, 1968, s.131.

⁶⁴ JENŠÍK, MACKŮ, 1997, s. 336.

zobecnění, ale i synkretickou celistvost.⁶⁵ Nejprve je ale důležité si vysvětlit, co pojem literární mýtus skutečně znamená. V této části se opřeme o myšlenky francouzského literárního kritika Philippa Selliera, jenž ve své stati *Co je literární mýtus* určil tři základní znaky literárního mýtu. Nejprve si vytyčil *symbolickou nasycenost*, u které tvrdí, že můžeme spatřovat systém symbolických významů mezi mýtem a literárním mýtem, jenž se emocionálně otiskne do čtenáře a bude pro něj emočně atraktivní. A právě výkony československých fotbalistů na mistrovství světa 1934 zajistily mytizující přesah, jenž se později otiskl do literární tvorby.

Jako druhý bod si určil *kompoziční sevřenost*, kde hned na počátku zmiňuje Sellier Clauda Lévi-Strausse, že *romanopiscovou mysl ovládají již jen „rozpadlé tvary a obrazy“* či *„volně plovoucí tělesa.“*⁶⁶ Podle něho totiž román vznikl *„vysílením struktury [mýtu] tím, že si přivlastnil „deformalizovaná rezidua“.* Proto trpí *„stále zřejmějším nedostatkem vnitřní konstrukce“.*⁶⁷ Pevnou výstavbu tak zaručují spíše kratší příběhy. Sellier pak za vzor literárního mýtu předkládá řeckou tragédii, ve které se nachází *sled tvořený expozicí, zápletkou, peripetemi a rozzuzlením.*⁶⁸ Nakonec Sellier říká, že literární mýtus očekává ve své koncepci *nejen hrdinu, nýbrž celou komplexní, dramaticky vystavěnou situaci, do níž je hrdina zasazen.*⁶⁹ V Mühlsteinově případě se objevuje hrdinství dvojího typu. Jednak již mnohokrát zmiňovaný národní tým, a také malý Vlád'a, jenž svou udatností a nebojácností dosáhl svého největšího životního úspěchu v podobě komentování finále šampionátu. Fabule celé knihy koresponduje s fabulemi, jež se u sportovních děl často vyskytují, to znamená, že na počátku díla se objeví pád týmu (prohrané finále), aby na konci díla zvítězil a ukázal své dovednosti.

Třetí znak, který si Sellier vybral k popsání literárního mýtu, je *metafyzické ladění*. V tomto bodě francouzský kritik ukazuje, proč se pohádka nikdy nemůže pojit s literárním mýtem. Pohádka může splňovat první dva znaky Sellierova výčtu, ale odlišuje se *svým přitakáním všednodennosti (důvtipně spřízněné se zázračnem) a svým šťastným, různými provoněným zakončením.*⁷⁰ Ludvík Mühlstein přisoudil ve své knize jednu z hlavních rolí kapitánu mužstva Václavu Šlahounkovi, jenž je v knize charakterizován jako *znamenitý útočník a pohotový střelec, který pálil na nepřátelskou*

⁶⁵ MELETINSKIJ, Jelezar Mjsejevič, *Poetika mýtu*. Praha: Odeon, 1989, s.7.

⁶⁶ SELLIER, Philippe. *Co je literární mýtus?* In KYLOUŠEK, Petr. *Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalismu*. Brno: Host, 2002, s.112.

⁶⁷ Tamtéž, s. 112.

⁶⁸ Tamtéž, s. 114.

⁶⁹ Tamtéž, s. 115.

⁷⁰ Tamtéž, s. 116.

*branku z každé pozice a z každé vzdálenosti, a to levičkou i pravičkou. [...] Všichni hráči ho měli rádi jako prozíravého rádce a dokonalého džentlmena a ochotně přijímali jeho pokyny.*⁷¹ Kapitán týmu se v díle objevuje až v jeho druhé polovině, ale autorem je často zmiňován jako vůdčí osobnost celku. Ludvík Mühlstein se v tomto případě nechal inspirovat Františkem Pláničkou, tehdejším gólmanem československého mužstva, který zastával funkci kapitána na onom mistrovství v roce 1934. I on byl vůdčí osobností týmu, navíc skromný a vždy zastávající fair play.⁷² Jeho mytizace tak přispěla k vytvoření postavy Šlahounka, který se od Pláničky lišil jen tím, že nastupoval v útoku. Obě postavy, ať už skutečný Plánička, nebo smyšlený Šlahounek, byly vzory pro spoluhráče a celý národ, jenž táhl svůj tým na cestě k úspěchu, zároveň se obyvatelé republiky s těmito postavami ztotožňovali.

⁷¹ MÜHLSTEIN, 1968, s.129.

⁷² ŠÁLEK, Jaroslav. Svět mu říkal Planyka. In: *idnes.cz*. [online]. 8.1.2001. [cit. 20.2.2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/fotbal/reprezentace/svet-mu-rikal-planyka.A010107_231105_fotbal_ber

7. Zobrazení fanouškovství a diváctví ve sportovní literatuře

Jako ke sportu patří výhry a prohry, radost či smutek aktérů, náleží ke sportovním kláním i diváci a fanoušci, jež svého oblíbence nebo celý tým mocně podporují, prožívají s ním úspěchy i zklamání. Tato kapitola si klade za cíl ukázat, kdo je to fanoušek, popřípadě jak se dá vysvětlit pojem fanouškovství a také zobrazení diváků v české literatuře.

Počátky fanouškovství se pokusila vymezit Věra Olivová ve své knize *Lidé a hry*. Olivová datuje vznik tohoto fenoménu již od starověku, kdy se lidé scházeli k tomu, aby společně zhlédli konání různých slavností, především náboženských. Jak je popsáno v kapitole *Historie sportu*, slavnosti nesly nádech volnočasové aktivity, do nichž se řadily i sportovní činnosti. Závodníci dosahovali velkých výkonů, přičemž diváci mohli obdivovat jejich schopnosti a zároveň samotnou krásu lidského těla.⁷³ Ovšem rozvoj tělesných schopností nebyl jediným důvodem k uspořádání her a slavností. Tyto akce se také zaměřovaly na diváky a sloužily k jejich pobavení.

Obecenstvo se leckdy velice snadno identifikovalo se svým oblíbencem, samotní sportovci pak byli dokonce uctíváni skoro jako bohové. Oblíbenost sportovců a nárůst fanoušků vzrostl ještě více poté, co byla založena a uskutečněna myšlenka olympijských her, čímž se opět zvýšila interakce sportovce a diváka. Nehledě na identifikaci fanouška se sportovcem je také zřejmé, že podobně jako sport, i fanouškovství byla a je formou volného času, kdy si lidé odpočinou od každodenních povinností.

Nyní se ale dostáváme k tomu, co je vlastně podstatou fanouškovství a jak ho vyjádřit. Na tento problém můžeme nahlížet z mnoha úhlů, ať už z psychologického nebo sociologického, ovšem ohledně psychologie zde nastává problém, který zdůrazňuje David Provozník⁷⁴ ve své eseji *Fenomenologie fanouškovství*. Psychologii nelze vnímat jako primární vědu při vysvětlování termínu fanouškovství, neboť psychologie nezdůvodňuje sebe samou. *Nemůže se ani opřít o psychoanalytickou metodologii, protože je založená na kauzalitách a operuje s takovými pojmy jako je nevědomí, tedy druh vědomí, kterému se nedaří uchopit sebe sama jako vědomí specifikované.*⁷⁵ Z tohoto

⁷³ OLIVOVÁ, Věra. *Lidé a hry*. Praha: Olympia, 1979, s. 13.

⁷⁴ Esej *Fenomenologie fanouškovství* napsal David Provozník pro webové stránky Medkult, která se zaměřuje na kulturní a mediální studia.

⁷⁵ PROVAZNÍK, David. *Fenomenologie fanouškovství*. In: *medkult.upmedia.cz*. [online]. 12.5.2017. [cit. 4.4.2019]. Dostupné z <http://medkult.upmedia.cz/2017/05/12/fenomenologie-fanouskovstvi/>

důvodu si autor eseje určil jako hlavní vědy ty humanitní, přesněji řečeno fenomenologii, na níž vysvětluje své další kroky podpořené německým filosofem Edmundem Husserlem.

Fenomenologie se vyznačuje tím, že se jedná o vědu, jež nesměřuje ke konkrétním ukazatelům. Proto je vhodnější zařadit pojem fanouškovství právě do humanitních věd. Husserlovo pojetí se snaží studovat vědomí člověka v okamžiku, kdy se pokoušel formulovat takzvanou „*generální tezi přirozeného postoje*“. Když navíc Husserl *uzávorkoval* generální tezi přirozeného postoje, vznikl termín *epoché*, čímž označuje pozdržení názoru na věc, která se nám promítá. Epoché si totiž klade za cíl zbavit se jakýchkoli předsudků o daném pojmu, jímž se zabýváme. Jedině tím totiž můžeme prorazit k reálnému základu všeho. Napomoci tomu má i porozumění mezi předmětem a vědomím. Vědomí má za úkol seznamovat se s něčím a vždy se tedy na něco soustředí. Husserl nazývá tuto situaci vědomí jako *intencionalitu*. Diváci a fanoušci, kteří sledují sportovní zápas, pak přivodili intencionální akt. Ovšem aktů je při sportovním klání zpravidla více, neboť pohled na utkání se většinou u každého diváka projevuje jinak. Návštěvníci totiž nutně nemusí fandit tomu samému týmu či jedinci, dochází tak k odlišnému pohledu na střetnutí a na jeho průběh.

Sportovní klání ale jako takové lze nazvat intencionálním korelátém, protože všechny reakce fanoušků na sebe v jednom celku navazují. Pakliže by se fenomenologie zaměřila na příznivce během sportovního zápasu, našla by shodné aspekty, například napětí, radost, smutek, ale třeba i různé výkřiky. Člověk dokonce přestává mít kontrolu sám nad sebou. Podstatu fanouškovství tedy tvoří několik aspektů. Jak už bylo na začátku této kapitoly řečeno, z historického hlediska se jednalo o volnočasovou aktivitu, tudíž fanoušek si musí na své fandění vymezit čas.

Čas hraje ve fanouškovství velkou roli, neboť sport představuje časový rámeček, jelikož každý zápas má svůj začátek a konec. Fanoušci podporují a fandí svému týmu ideálně od začátku až do konce. Ovšem fanouškovství může přesahovat tento časový prostor. Vždyť příznivci se mohou srocovat už několik hodin před samotným kláním a na dálku povzbuzovat své oblíbence. Stejně tak nepřestanou fandit ihned v momentě poslední sekundy daného utkání. Z této úvahy tak lze vyvodit, že fanouškovství lze považovat za individuální přístup, kdy každý jedinec obětuje fandění libovolné množství času.

Navíc mu tato činnost přináší určitý druh potěšení, především možnost identifikace se svým oblíbeným týmem nebo sportovcem.⁷⁶ Identifikace však v sobě nese riziko *nekritického obdivu, spočívajícího zcela na emocionálním základě. Případný neúspěch mužstva*⁷⁷ *diváci a fanouškové prožívali jako svůj vlastní a jejich reakce v těchto případech překračovaly normy společensky přijatelného chování.*⁷⁸ Fanoušek svůj tým aktivně podporuje, ať už zmíněnými výkřiky či potleskem nebo dalšími aktivitami na tribuně, kterými může naznačovat spokojenost, ale i nelibost s předvedeným výkonem svého týmu nebo samotného závodníka.

7.1 Karnevalový princip Michaila Michajloviče Bachtina

Ruský literární vědec Michail Michajlovič Bachtin založil pojem karnevalismus, který odráží vztah diváků a sportu. Karnevalismus lze chápat jako *kulturní proud, jenž čerpá ze starých lidových tradic a subverzivně prolamuje stávající řád a ruší protiklady.*⁷⁹ Termínu karnevalismus se ve svých pracích zabývá i americký mediální teoretik John Fiske, jenž ve svém díle *Jak rozumět populární kultuře* uvádí, že karnevalismus je výsledkem střetu dvou názorů. Bachtin označil jako typické pro karneval především zábavu a smích. *Rabelaisův styl byl založen na střetu dvou jazyků – vysokého, osvědčeného jazyka klasického vzdělání, opečovávaného politickou a církevní mocí, a nízkého, hovorového jazyka lidu. Výsledkem tohoto střetu je karnevalovost; ta je i dokladem moci „nízkého“ trvat si na právu na své místo v prostoru kultury.*⁸⁰

Samotný Bachtin, který karnevalovou kulturu nazývá též smíchovou kulturou, nahlíží na rozdělení tohoto termínu v rámci tří složek. Za prvé se jedná o *obřadní a mimetické formy (slavnosti karnevalového typu, různé pouliční smíchové výstupy atp.)*. Jako druhý bod uvádí *slovesná smíchová díla různého druhu včetně parodií, ústní i písemná, latinská i v národních jazycích*. Poslední položka má podobu *různých forem a žánrů familiární pouliční mluvy (nadávky, dušování, zapřísahání, lidové kletby atd.)*.⁸¹ Vyjmenované body totiž ukazují takzvanou smíchovou kulturu světa, přičemž tyto tři

⁷⁶ PROVAZNÍK, 2017.

⁷⁷ V tomto případě hovoříme o fotbalovém mužstvu, neboť na počátku 20. století měla na českém území největší rozmach právě kopaná a s tím byla spojena i velice početná a neustále se rozšiřující fanouškovská základna.

⁷⁸ SLEPIČKA, Pavel. *Sportovní diváctví*. Praha: Olympia, 1990, s. 18.

⁷⁹ NÜNNING, Angar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 373.

⁸⁰ FISKE, John. *Jak rozumět populární kultuře*. Praha: Akropolis, 2017. s. 160.

⁸¹ BACHTIN, M.M. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo, 2007, s. 11 a 12.

složky nelze brát izolovaně, ale dochází k neustálému prolínání se mezi nimi. Bachtin pak přidává další definici karnevalu, která nám ještě více pomůže k pochopení celého konceptu. *Karneval se prožívá, a žijí v něm všichni, protože je povýtce všelidový. Pokud trvá karneval, neexistuje pro nikoho jiný život než karnevalový. Není kam z něho prchnout, neboť karneval nezná místní ohraničení. V čase karnevalu je možné žít jen podle jeho zákona, to je podle zákona karnevalové svobody.*⁸²

Jak už bylo zmíněno výše v předchozí kapitole z poněkud sociologického pohledu, fanoušek i divák vkládá do sledování sportovního zápasu emoce, přičemž se může odpoutat od každodenních situací pomocí identifikace se svým týmem nebo hráčem. Svým chováním na sportovní akci osvobozuje svou mysl a podobné myšlenky nastiňuje i Bachtin. *Karneval se slavil v protikladu k oficiálnímu svátku jako dočasné osvobození od panující pravdy a stávajícího řádu, dočasné zrušení všech hierarchických vztahů, privilegií, norem a zákazů. Byl to pravý svátek času, svátek stálého vznikání, proměny a obnovování.*⁸³

Tyto myšlenky se dají vysledovat u děl české literatury se sportovní tematikou. Konkrétní zobrazení fanouškovství a diváctví v české literatuře bude uvedeno na příkladu tří knih. V díle Ludvíka Mühlsteina *Vlád'a hlásí finále* bude ukázáno, jak diváci prožívají konkrétní sportovní svátek a jak, v tomto případě fotbal, ovlivnil jejich životy. V kontrastu s touto knihou se tato práce pokusí ukázat život fotbalových fanoušků v díle Karla Poláčka *Muži v ofsajdu*, kde se samotné fanouškovství mění ve fanatismus.

7.2 Fanouškovství a diváctví v knize *Vlád'a hlásí finále*

Jak již bylo v této práci několikrát zmiňováno, lidé se během sportovních přenosů častokrát hojně scházeli u svých rádiových přijímačů, aby mohli sledovat důležité zápasy svých oblíbenců. V knize Ludvíka Mühlsteina je tento jev zobrazen hned několikrát. Poprvé, když se malý Vlád'a účastnil recitační soutěže, jejíž výsledek byl oznámen právě pomocí rozhlasu, přičemž svůj vítězný projev následně přednášel v celorepublikovém vysílání. Jeho maminka a další přátelé z Českých Budějovic napjatě Vlád'ovi fandili. Takto Mühlstein popsal chování některých z nich. *Vlád'a ještě ani do Prahy nedorazil, a přece všichni odbíhali co chvíli k rádiovému přijímači, zapínali proud a byli by rádi*

⁸² BACHTIN, 2007, s. 14.

⁸³ Tamtéž, s. 16.

*z rádia vypáčili, co dělá jejich hrdina.*⁸⁴ V díle se dokonce sešla celá škola ve velké tělocvičně, kde byl nalazen rádiový přijímač, aby všichni mohli vyslechnout výsledky. Jakmile se dozvěděli, že vyhrál jejich spolužák, tělocvična propukla v jásot a ohlušující potlesk. Vladimírova maminka byla dojatá, stejně jako ostatní blízcí přátelé.

V tomto případě jsme mohli upozorovat především diváky, kteří netrpělivě čekali na skončení recitační soutěže. Nikdo z nich nebyl přímo s Vlád'ou, takže byl podporován na dálku. Z vybraného úryvku však můžeme snadno vyčíst, že všichni zúčastnění, kteří netrpělivě očekávali rozhlasové vysílání, vyjadřovali sounáležitost s jejich přítelem, a ještě více se mezi nimi propojily sociální vazby i přesto, že od sebe byli tak daleko.

Další obraz fanouškovské obce vykreslil Mühlstein v závěru knihy, kdy českoslovenští fotbalisté vyhráli celý turnaj. Od Chebu až po Prahu vítal dav fanoušků své hrdiny. *Středem Prahy projížděla již celá výprava na velikých ověncených autokarech a její cesta byla vskutku triumfální. Moře šátků, vlajek, klobouků a rukou mávalo mistrům vstříc, volání slávy se stupňovalo.*⁸⁵ Mühlstein barvitě popsal triumfální příjezd fotbalistů do vlasti, když se velkou měrou nechal inspirovat skutečným návratem fotbalistů do Československa jen o rok dříve. A shodou okolností předznamenal i uvítání československých hokejistů v roce 1949, kteří vyhráli ve Švédsku mistrovství světa. I oni dorazili do Prahy vlakem, přičemž davy lidí je nadšeně vítaly. Stejně jako v Mühlsteinově knize i ve skutečnosti chtěli fanoušci poděkovat „svým“ sportovcům za příkladnou reprezentaci a dost možná i za to, že díky nim zapomněli na starosti všedního dne a s napětím sledovali jejich spanilou jízdu turnajem.

7.3 Vyobrazení fanoušků v knize Karla Poláčka *Muži v ofsajdu*

Zatímco Ludvík Mühlstein se ve své knize zmiňuje o fanoušcích jen okrajově, neboť obrazy diváků patří mezi sekundární narativní linii, dílo Karla Poláčka staví fotbalové příznivce do svého středu a zabývá se tímto tématem jako primární jednotkou. Knihu *Muži v ofsajdu* samozřejmě nelze brát jako detailní studii o fotbalových fanoušcích. Jedná se totiž o humorný příběh, kde se hlavní postavy identifikují se svým klubem a svými idoly, přičemž celý tento obraz lze považovat za zesměšnění poválečného vlastenectví. Identifikace s fotbalovým klubem a samotnými hráči je v tomto díle naznačena už v šesté kapitole, kdy jedna z hlavních postav, Eman Habásko mladší, vítá

⁸⁴ MÜHLSTEIN, 1968, s. 85.

⁸⁵ Tamtéž, s. 193.

své oblíbence na fotbalovém hřišti. „*Sláva Viktorce! Ať žije Žižkov! Zdar, Meduno, těbůh, Podrazile, starej ostrílenej internacionále! A ty, Bayere, ukaž nám nějaký maso! Srovnej jim trochu nožičky...*“⁸⁶ Eman Habásko mladší nezná osobně samotné hráče, ovšem jakožto veliký fanoušek zná sportovce ze hřiště jako fotbalisty, zná jejich přednosti i slabiny, a tudíž dochází k pocitu vzájemné náklonnosti.

Už mnohokrát bylo v této práci uvedeno, že na počátku dvacátých let dvacátého století docházelo ke stálému rozvoji fotbalu. S tím byl spjat i rozmach rozhlasového sportovního vysílání, ke kterému fanouškovská obec velice tíhla. Diváci a fanoušci totiž často užívali právě výrazy ze samotného vysílání. Tato kniha totiž několikrát jasně ukazuje, jak postavy jednají skrz frazeologismy ze sportovního prostředí, čímž Poláček zajistil humornou stránku díla. Jako příklad konverzace, jež obsahuje sportovní termíny, uvedeme rozhovor Emany Habásko mladšího spolu s panem Richardem Načeradcem poté, co se druhý jmenovaný rozhodne zaplatit za oba dva pokutu na policejním oddělení. Tam se obě postavy ocitly kvůli sporu na fotbalovém stadionu při utkání Viktorie Žižkov se Slávií. „*Já vás, pane Habásko, nechtěl urazit, já chci, aby se to skončilo čestnou remízou.*“⁸⁷ Načež Eman odpověděl: „*Dovolte, pane“ pravil galantně k tlustému pánovi, „abych pokutu zaplatil sám za oba, neb jsem zahájil akci a vy jste se pouze stáhl na obranu.*“⁸⁸ Poláček i tímto použitím sportovních metafor v mimosportovním prostředí docílil vtipnosti díla, stejně tak jako vykreslením jednotlivých postav a zobrazením jejich skutečného zápalu pro fotbal, a především pro jejich oblíbený tým.

Na díle Karla Poláčka můžeme pozorovat prvky karnevalového principu, jenž byl zmíněn výše, a to na příkladu protikladu, kdy se životy hlavních hrdinů mění v závislosti na prostředí. Pakliže se postavy nachází na pracovišti či doma, chovají se dle daných konvencí. Od těch jsou osvobozeni v momentě, kdy vstoupí na fotbalový stadion. Zde bojují za svůj tým všemi prostředky, dokonce i za cenu toho, že se při výměně názorů dostanou právě do vězení, podobně jako Eman Habásko mladší, přívrženec Viktorie Žižkov a pan Načeradec, fanoušek Slavie.

Bachtin zmiňoval ve své teorii čas karnevalu, během něhož jiný život neexistuje. Pro fanoušky Emany Habásko mladšího a pana Načeradce by se za takový čas dalo označit sobotní či nedělní odpoledne, kdy se konaly ligové zápasy jejich oblíbených týmů. V tento čas, kdy oba navštěvovali utkání, se fotbalový stadion stal středobodem jejich

⁸⁶ POLÁČEK, Karel. *Muži v ofsajdu*. Praha: Československý spisovatel, 1982 s. 29.

⁸⁷ Tamtéž, s. 34.

⁸⁸ Tamtéž, s. 35.

života a nic z okolního světa mimo tribuny nevnímali. Na sportovní střetnutí se plně koncentrovali, přičemž jejich návštěva zápasu také obsahovala tleskání na znamení podpory, různé pokřiky či projevy radosti nebo zklamání.

Na karnevalismus lze nahlížet i z lehce psychologického hlediska. Cílem karnevalismu je totiž smích, uvolněnost a jak Bachtin uvedl i zrušení norem a zákazů. V důsledku této uvolněné atmosféry tak může nastat situace obrácená, tedy navození negativních emocí v závislosti na zjištění, že situace se nevyvíjí dle představ daného jedince. Nemluvíme zde přímo o násilí, jedná se zejména o verbální útoky na druhou osobu, neboť stav fanouška se mění podle toho, jak se jeho tým prezentuje na hřišti a jaké je skóre. Bachtin se taktéž pozastavil nad užíváním jazykových prostředků v rámci karnevalu. Zmiňuje se především o nadávkách, které v díle Karla Poláčka nefigurují, avšak nastiňuje i problém *potupných výrazů*, o něž se postavy pokoušejí. Bachtin tvrdí, že *potupné výrazy byly ambivalentní: snižovaly a umrtvovaly, ale zároveň obrozovaly a obnovovaly. Právě ambivalentní potupné projevy také určily charakter nadávek jako řečového žánru.*⁸⁹ Pomocí potupných projevů se vyjadřuje i Eman Habásko mladší, díky čemuž se v celé situaci stává agresorem. „*Heleďte se, mladej pane, tady nejste na žádný schůzi! Pozorujte zápas a nerušte!*“⁹⁰ Takto se osočil na pana Načeradce, který radostně vykřikl poté, co Slavia vstřelila gól, načež se oba pustili do ostré výměny názorů, která tedy skončila až na policejní stanici.

Pomocí těchto dvou děl, *Vlád'a hlásí finále* a *Muži v ofsajdu*, byl vykreslen Bachtinův koncept karnevalismu, jenž byl definován jako smíchová kultura. Tento koncept byl v této práci vztáhnut na vyobrazení fanoušků a diváků v české sportovní literatuře, přičemž nám poodhalil chování příznivců a důvody, proč se fanoušci uchylují k takovému jednání, která byla v této kapitole vyobrazena.

⁸⁹ BACHTIN, 2007, s. 23.

⁹⁰ POLÁČEK, 1982, s. 30.

8. Sport ve filmu

Ke sportu a sportování patří mediální prezentace. Pohled na sport je divákovi přenášen nejen literární formou, ale i filmovou. V dnešní době má film jednou z nezastupitelných a zároveň nejvlivnějších pozic populární kultury. K filmům o sportu nejvíce přispěly sportovní přenosy. Právě sportovní vysílání se často stávají nejsledovanějšími pořady v televizích, namísto filmů nebo seriálů. Diváky k obrazovkám lákají především živá vysílání, která mají před tištěnými periodiky velkou výhodu. Divák sleduje přímý přenos s touhou podívat se na sportovní klání, u kterého nezná výsledek. Tuto možnost mu tištěné noviny nedávají, neboť ty referují o kláních již skončených. Technický rozvoj pak umožnil zprostředkování sportovních přenosů z celého světa, čímž se právě stal součástí populární kultury.

Rozvoj televizních přenosů, zpracovávání sportovní tematiky v tištěných médiích i v krásné literatuře způsobil rozmach sportu ve filmu či vznik samotných sportovních filmů. Tvůrci těchto snímků se snaží vtisknout divákovi ucelenější obraz o daném sportovním odvětví, ale zároveň se do něj pokouší vměstnat několik dalších obrazů. Nejenže je divákovi ve většině případů vykreslen samotný sport, zároveň je mu otevřena i cesta k pohledu na sportovcův život, na jeho pády a následné vzestupy. Film se tedy snaží o co největší autentičnost sportu spojenou s narativem.⁹¹

Film jako takový se rozděluje do žánrů. Žánr lze definovat jakožto *skupinu děl vyznačující se určitými společnými znaky (zvláště kompozičními, tematickými, formovými a podobně)*.⁹² Nejoblíbenějšími žánry jsou komedie, thriller, drama, historický či životopisný film. Termín sportovní film však sám o sobě filmovým žánrem není. Sport se ve filmech objevuje v různých podobách, takže badatelé zařazují tyto snímky dle klasických žánrů, jakými jsou komedie, sci-fi, horor, drama a podobně. Dále se můžeme podívat na sportovní film z detailnějšího pohledu, a to, zda se jedná o žánr fotbalový, hokejový, či jiný. Sportovní prvky jsou tedy podřízeny vyšším celkům. Proto se snímky o sportu často dělí do čtyř skupin: *komedie, tragédie, romance a satiry*.⁹³

Jelikož termín *sportovní film* je tedy pouze pomocným termínem, neexistuje ani ucelený kánon, jenž by nám naznačil, která díla by byla vhodná zkoumat a jaká díla do

⁹¹ DĚKANOVSKÝ, 2008, s.34, 35.

⁹² KRAUS a kol., 2009, s. 870.

⁹³ DĚKANOVSKÝ, Jan, *Sport ve filmu jako kulturní fenomén*. Praha, 2014. Disertační práce, s.54

studie vůbec zařadit. Ačkoli se již několik autorů pokusilo o sestavení žebříčku sportovních filmů, pravidla pro tento soupis byla vždy velice nejednoznačná. Autoři knihy *The Ultimate Book of Sports Movies* sestavili přehled sta nejlepších filmů o sportu, ovšem sami na vágnost, s níž danou škálu tvořili, již v úvodu upozorňovali.

Monografie *Sport in Film und Fernsehen* se pokusila rozřadit sportovní filmy do tří úrovní. První skupina obsahuje filmy, které zobrazují sport jako příznačný motiv, to znamená hlavní myšlenku celého díla. Druhá možnost je taková, že sport buduje hlavní zápletku celého snímku. Ve třetí kategorii se pak sport zjevuje jen jako jakýsi *subtext* nebo *subplot*.⁹⁴

Autor knihy *Sport in Film und Fernsehen* Gottlieb Florschütz navíc rozlišuje i sportovní subžánry. Zmiňuje se například o *sportovních dokumentech* nebo *sportovních dokudramatech*.⁹⁵ Obecně lze ale soudit, že se jedná pouze o pomocné termíny, které by měly pomoci ke kategorizaci filmu. Závěrem bychom proto mohli říci, že samotný termín sportovní film je subžánr k hlavnímu filmovému žánru, jenž se běžně rozlišuje.

Zobrazením filmového žánru se zabývá americký profesor Rick Altman. Jeho tvrzení ohledně žánru bylo založené na tezi, jež pojednává o sledování filmu ze *sémanticko-syntaktického hlediska*.⁹⁶ Sémantické hledisko lze najít v samotném sportu, ať už se jedná o prostředí či aktéry. Základním syntaktickým prvkem je pak fabule. Jak už bylo zmíněno v kapitole Jaroslav Foglar – *Boj o první místo*, francouzsko – bulharský filozof Tzvetan Todorov položil myšlenku, že základní úroveň literatury má dvě hlediska: příběh a diskurz. K samotnému příběhu nám pak nabízí představu o realitě či momentu, který mohl skutečně nastat. *Týž příběh nám mohl být podán jiným způsobem; například prostřednictvím filmu; bylo by možné se jej dozvědět z vyprávění ústy nějakého svědka, bez převedení do knižní podoby. Ale dílo je současně i diskurz: existuje vypravěč, který tento příběh vypráví; a naproti němu je čtenář, který jej vnímá.*⁹⁷ Na základě tohoto tvrzení tedy můžeme říci, že právě příběh a diskurz jsou nezbytné v rámci zkoumání syntaktického hlediska.

Sportovní fabule nám nabízí prvky, jež se často opakují. Filmaři častokrát vycházejí ze sportovní kariéry jedince, která je rozdělena do několika etap. Mezi těmito etapami nechybí pád sportovce, aby na konci vyprávění zažil svůj vzestup. Tento vzestup

⁹⁴ FLORSCHÜTZ in DĚKANOVSKÝ, 2014. s. 13.

⁹⁵ Tamtéž, s. 14.

⁹⁶ Tamtéž, s. 55.

⁹⁷ TODOROV, Tzvetan. Kategorie literárního vyprávění. [online]. [cit. 5.2.2019]. Dostupné z <https://is.muni.cz/el/1421/podzim2012/ROMIAB102/um/TODOROV.pdf?lang=cs>.

ale nutně nemusí znamenat vítězný souboj či závod. Může se jednat i o výhru nad smrtí nebo překonání těžkého životního okamžiku.

Takovouto fabuli ale můžeme zaznamenat i u sportovních filmů, které se zaměřují na celý kolektiv. I zde se nejprve divák seznámí s daným mužstvem, které během vyprávění postihne pád, aby v dalších momentech filmu odčinil neúspěch a zasloužil se o velké bitvy a velká vítězství.

Historie filmu na našem území se datuje ke konci devatenáctého století. První prezentace kinematografu proběhla 15. července 1896 v Karlových Varech zásluhou francouzských bratrů Augusta a Louise Lumièrů. O rok později pak vznikalo i první filmování na českém území. Jednalo se o snímek *Pašijové hry* z Hořic na Šumavě. O tento film se ale zasloužila americká produkce.

Vůbec prvním filmem, který byl kdy natočen, se stal anglický snímek *Roundhay Garden Scene*⁹⁸ z roku 1888. Ten trvá pouze dvě sekundy a je samozřejmě němý a černobílý. Za první sportovní snímek považujeme *The Leonard-Cushing Fight*⁹⁹. Jedná se o dokumentární film z roku 1894, jenž ve třiceti sedmi sekundách zachycuje boxerský zápas mezi Míkem Leonardem a Jackem Cushingem.

O premiérový sportovní snímek na českém území se zasloužil režisér Stanislav Innemann, jenž natočil *Muži v offsidu* podle stejnojmenné knihy Karla Poláčka. Ten se dokonce podílel na scénáři tohoto filmu. V hlavních rolích se objevili Hugo Hass, který ztvárnil Richarda Načeradce a Jindřich Plachta v roli Emany Habáska staršího. K tomuto filmu vzniklo i volné pokračování – *Načeradec, král kibiců* (1932) – jež se ale už tak populárním nestalo.

Fotbalová tematika byla u režisérů velice oblíbená. Film *Naše jedenáctka* (1936) od režiséra Václava Binovce se zaměřuje nejen na samotné fotbalisty, ale také na funkcionáře, kteří fotbalové hvězdy platí a leckdy přeplácejí. O dva roky později byl natočen snímek *Slávko, nedej se*, jenž vypráví o dívce, která se až díky příteli sportovci stane moderní slečnou konce třicátých let.

⁹⁸ What Were The First 3 Films Ever Made?. In: *yestervid.com* [online]. [cit. 2.2.2019]. Dostupné z: <http://yestervid.com/first-film-ever/>

⁹⁹ Leonard – Cushing Fight (1894). In: *centuryfilmproject.org*. [online]. 3.9.2014. [cit. 2.2.2019]. Dostupné z: <https://centuryfilmproject.org/2014/09/03/leonard-cushing-fight-1894/>

8.1 Začátky televizního vysílání v Československu

V padesátých letech dvacátého století vzrostla sledovanost televize. V těchto letech byl však televizor stále nákladným zbožím a jeho vlastnictví se považovalo za velký luxus. Postupně se ale televizní přístroje dostávaly do všech domácností, čímž televizní vysílání předčila kina.

Televizní vysílání v Československu však bylo založeno především na politicko-kulturním hledisku, zábava se řadila mezi druhotné pořady. V programu se často objevovaly naučné relace pro děti a mládež, nejvíce času zabíralo zpravodajství. Sport si však navzdory tomu neustále držel své místo ve vysílání. Na přelomu padesátých a šedesátých let pak patřily sportovní pořady k nejsledovanějším. Na špičce se držel fotbal a hokej, doplňovalo je krasobruslení zásluhou úspěchů sourozenců Romanových, Hany Maškové nebo Ondreje Nepely. První přímý televizní přenos pak mohli diváci zhlédnout 11. února 1955. Byl jím hokejový zápas mezi týmem Prahy a švédským IF Leksand.

Prvním poválečným filmem ze sportovního prostředí se stal *Polibek ze stadionu* (1947) od režiséra Martina Friče, jehož ústřední zápletka se odehraje na hokejovém stadionu. Další sportovní snímky se začaly točit až po únorovém převratu. Tato doba je, co se týče televizního vysílání, často spojována s velkým uměleckým propadem umění, jelikož kultura a umělecká tvorba sloužily k zobrazení dobové ideologie vládnoucí komunistické strany.

Jedním z filmů, kterých se tehdejší ideologie dotkla, byl snímek *Na dobré stopě* z roku 1948. Dobrodružný příběh se odehrává v junáckém táboře vodáků a hlavní hrdina Eda přispěje k dopadení německých diverzantů.

Mezi režiséry byly stále oblíbené kolektivní sporty, především fotbal, ovšem do popředí se dostávaly i snímky z horského prostředí. Ve filmu *Anděl na horách* (1952) mělo lyžování a další zimní aktivity nezastupitelnou roli. Dalším filmem z prostředí svahů se stal snímek *Synové hor* (1956). Tento film navíc můžeme zařadit do kategorie životopisných, neboť vykresluje skutečné postavy a události z roku 1913. Snímek se zaměřuje na lyžaře Bohumila Hanče, českého běžce na lyžích. Ve filmu je vykreslen jako chrabrý sportovec, ke kterému vzhlíží nejen děti, ale i dospělí. Představuje statečnost, odvahu a zároveň zde vidíme i naznačenou ideologickou myšlenku, kdy si Hanč před posledním závodem přeje, aby hlavně nevyhrál nikdo z Němců. Závod kvůli špatnému počasí není dokončen a samotný Hanč při něm umírá na podchlazení. Film byl natočen na motivy stejnojmenné knihy Františka Kožíka.

Ve stejném roce jako *Synové hor* byla natočena i adaptace knihy Adolfa Branalda *Dědeček automobil*. Tento film kombinuje jak prvky filmové i dokumentární, jež vykreslují ranou historii motorismu. Hlavní postavu představuje František Krutský, který se podílel na založení motorismu a s oblibou se účastnil automobilových závodů. Snímek se poněkud liší od knižního zpracování, ovšem filmařům se díky nejrůznějším technikám povedlo nastínit dobu před první světovou válkou, kdy se automobilové závody začaly rozvíjet.

I v dnešní době je sportovní tematika u filmařů velice oblíbeným tématem. Na sport je navíc v seriálech či filmech nahlíženo z různých společenských úhlů, které jsou dokumentovány na postavách, jež jsou zainteresovány ve sportovním prostředí.

8.2 Současné zobrazení sportu v seriálech

V roce 2010 byl v televizi uveden komediální seriál *Okresní přebor*. Ten mapoval jednu sezonu fotbalového mužstva v okresním přeboru, načež tým se nakonec probjoval do vyšší, krajské soutěže. Sport, v tomto případě fotbal, měl pro diváka úsměvnou a lidskou tvář, která přinášela hráčům a vedení klubu především radost. Ústředním tématem celého seriálu byl fotbal, kolem něhož se točila většina děje. Jednou z hlavních postav byl Jiří Luňák ztvárněn hercem Ondřejem Vetchým. Luňák byl kapitánem a trenérem týmu, fotbal pro něj znamenal úplně vše a on mu také vše podřizoval. Jeho mluva a vystupování vždy odkazovaly k fotbalu, čímž byla zajištěna komediálnost této postavy.

O šest let později, tedy v roce 2016, vznikl seriál, taktéž z fotbalového prostředí, *Vyšehrad*. Ústřední postavou seriálu je fotbalista Julius Lavický v podání herce Jakuba Štáfka. Seriál popisuje pád mladého fotbalisty, který hrál v reprezentaci a také v nejvyšší soutěži za Spartu Praha, ale nakonec se musel spokojit jen s působením ve třetí lize. Tento komediální seriál ukazuje stinnou stránku sportu, kdy mladí pobírají v klubech až příliš velké peníze, kvůli nimž se pak více soustředí na zábavu a nikoli na sport.

Tento seriál se stal velice oblíbeným díky mluvě a také svému zpracování. Jedná se totiž o bulvární zpracování fotbalového prostředí, což zajistilo sledovanost všech vrstev společnosti. Postavy navíc často mluví vulgárně a nespisovně, právě to dodává seriálu, stejně jako výše zmíněnému *Okresnímu přeboru*, autenticitu. Tvůrci *Vyšehradu* předložili divákovi projekt, který do té doby na českém území nebyl, neboť mnohé díly odkazovaly ke skutečným událostem z fotbalového prostředí. Seriál navíc obecenstvu předkládá neobvyklý pohled na sport, přesněji řečeno na jeho stinnou stránku. Sportovní

filmy a seriály totiž často ukazují na kult lidského těla, jeho zdokonalování a dosažení vrcholu. Zde je tato osa přesně obráceně. Hrdina pomalu klesá z vrcholu ačkoli v posledním díle rozhodne o výhře svého týmu. I přesto stále cítíme nádech toho, že by hlavní postava měla hrát v mnohem lepším týmu.

Poslední sportovní seriál, který zatím vznikl na českém území, se jmenuje *Lajna*. Opět komediální seriál, tentokrát z hokejové prostředí, v lecčem se dá srovnávat s *Okresním přeborem*. I zde je hlavní postavou trenér mužstva Luboš Hrouzek (Jiří Langmajer), který vystupuje jako hokejový fanatik. Hokejovou mluvu totiž nepoužívá jen během hokejových zápasů, ale i doma či v baru. Tím dodává seriálu humor a zároveň divákovi ukazuje své myšlení. Hokej pro něj představuje středobod jeho světa, což se odráží na jeho vztahu k synovi i k přítelkyni.

Sportovní filmy a seriály mají tak na československém, potažmo českém území dlouhou tradici. Ovšem sport nemusí být v těchto snímcích vždy ústředním tématem. Sportování slouží jako zobrazení podpůrného prostředku v rámci politické snahy co nejvíce ovlivnit občany ve svůj prospěch.

8.3 Propaganda ve filmu

Už ve dvacátých letech dvacátého století patřil film na českém území k oblíbeným složkám masové kultury. Rozvoj kinematografie zapříčinily dvě tendence. Za prvé se v té době zrychlil technický pokrok, čímž, a to je druhý důvod, měli lidé díky industrializaci více volného času. Následky vzniku kinematografie či televize pak vedly k tomu, že se informace a zprávy šířily mnohem rychleji, což si uvědomovaly i vládnoucí orgány státu a pomocí filmu se snažily ovlivnit masy lidí. V Sovětském svazu se film mezi válkami užíval k zobrazení politických idejí. Nejenže bylo možno působit na velké počty lidí, ale zároveň byl film při propagandě vhodný i z toho důvodu, že dokázal více působit na citovou stránku člověka než na jeho intelekt, což filmové snímky umožňovaly.

Francouzský historik Ange-Marie Filippi-Codaccioni definoval propagandu jako *psychologické působení na masy s ideologicko-politickými cíli*.¹⁰⁰ Propaganda ale nemusí být vždy pouze snahou o získání politické moci, můžeme hovořit i o agitaci ekonomické, diplomatické či vojenské.

¹⁰⁰FILLIPPI-CODACCIONI, Ange – Maria in KAŠPAR, Lukáš, *Český hraný film a filmaři za protektorátu*. Praha: Libri, 2007, s. 33.

K propagandě se uchýlovaly především totalitní režimy, ty tvořily jeden z hlavních bodů v programu celého státu. Byla založena zejména na zdánlivých vědeckých teoriích, neomylnosti a ignoraci ověřených faktů. V mediálním světě se pak totalita snaží o zamezení názorového nebo politického pluralismu.

Stejně jako literatura ani film se nevyvaroval ideologickým manévřům a agitaci. I u filmových děl je důležité pozastavit se nad těmito tématy, neboť film vždy zaujímá nějaký postoj, kterým nabízí divákovi určitý názor. Ve sportovních filmech se setkáváme s idejemi, jež mají významný dopad na kulturní sféru. Na základě teorie nizozemského lingvisty Teuna A. van Dijka si dokážeme zahrnutí ideologie do filmových děl. Podle van Dijka jsou ideologie *reprezentacemi toho, kdo jsme, za čím si stojíme, jaké jsou naše hodnoty a naše vztahy s ostatními skupinami, zejména s nepřáteli a oponenty*.¹⁰¹ Ideologie ve filmu tak slouží sociálním skupinám, které chtějí pomocí kinematografie zobrazit své myšlenky a zároveň se vyhranit proti jiným skupinám, ať už náboženským či politickým.

Ve filmu i literatuře jsou pak ideje státu většinou zobrazeny na postavě sportovce či celého týmu dané země. Sport je navíc vhodným prostředkem pro toto ztvárnění. „*Smyslené společenství miliónů se zdá skutečnější, má-li podobu týmu jedenácti lidí s konkrétními jmény. Jedinec, a to i ten, který jen fandí, se sám stává symbolem svého národa*“¹⁰² Ideje jsou tak sportem vyjádřeny mnohem přirozeněji a volněji, než kdyby byly národu publikovány dlouhými eseji a teoretickými statěmi.

Na sportovní film, jenž obsahuje ideologické myšlenky, musíme nazírat z více zorných úhlů, čímž se nám otevrou nové sociální diskurzy. Tyto snímky se nesnaží o pouhé zpracování sportovního úspěchu, ale také o nastínění doby, ve které se film odehrává. Mnoho sportovních filmů navíc vychází ze skutečné události. V českém prostředí však nalezneme i film, jenž je smyšleným a ideologie, především tedy nacionalistická, je zobrazena v žertu a nadsázce. Je jím film *Klapzubova jedenáctka*, kterou roku 1938 natočil režisér Ladislav Brom.

V ostatních případech byly filmy skutečnou propagandou režimu. Častokrát musely být i obměňovány po zásahu cenzury. Jako například dokument Martina Friče *X. slet všesokolský*. Snímek musel být přepracován po uzavření Mnichovské dohody v září 1938. I přesto se ovšem dokument nezaměřoval pouze na tělovýchovné reportáže, ale též na víru československého státu ve vítězství pravdy a demokracie. Snímek byl prezentován

¹⁰¹ VAN DIJK in Děkanovský, 2014, s.142.

¹⁰² Tamtéž, s. 143.

jako báseň, neboť komentář k filmu četl poetickým výkladem básník Josef Hora. Dokument byl bezprostředně po okupaci nacistickými vojsky v roce 1939 zakázán.

8.4 Sport jako nástroj propagandy

Nacisté užívali ke zpopularizování své politiky mnoha prostředků, především tisk a film, aby mohli ovlivnit co největší počet lidí. Sport jim byl vhodným prostředkem, díky němuž reprezentovali jednotu státu. Nacisté totiž pěstovali kult těla a na mnoha fotografiích či v dobových filmech a dokumentech je zobrazena skupina sportovců ve stejné pozici, jako by se všichni sportovci převtělili do těla jediného muže. Německý spisovatel Sebastian Haffner ve své knize *Příběh jednoho Němce* uvádí, že kolem roku 1924 až 1926 výrazně vzrostl na německém území zájem o sport. Dle některých se už jednalo o nehezku předzvěst let následujících a Haffner vzpomíná na toto období následovně: *Německo nikdy dřív nebylo sportovní zemí, nikdy nebylo ve sportu skutečně tvůrčí a vynalézavé jako Anglie nebo Amerika, a sportovní duch, hravé odevzdání se a rozplynutí ve vymyšleném světě, který má svá vlastní pravidla a zákony, je německému duševnímu ústrojí zcela cizí. Přesto se v těchto letech členská základna sportovních klubů i počty diváků sportovních přeborů najednou zdesetinásobily. Boxeři a běžci na sto metrů se stali národními hrdiny. [...] Sportovní zpravodajství hrálo stejnou roli, jakou hrálo před deseti lety zpravodajství válečné, a to, co tehdy znamenaly počty zajatců a válečná kořist, představovaly nyní rekordy a časy běžců.*¹⁰³ I přesto, že kolem roku 1928 sportovní euforie v Německu pomalu upadala, politické strany na sport nezapomněly a ve třicátých letech začaly využívat sportovních klání ve svůj prospěch.

Sportovní vyžití slučovalo dohromady masy lidí. Nejednalo se však jen o sportovce, ale i o nárůst diváků. Tělesná činnost představovala energičnost a zdraví, zvláště pak pro mladou generaci. Sport přirozeně ovlivňoval i módu. *Sportovní střih šatů a vlasů určoval módní trend, fitness a fairplay se staly dominantními pojmy společenského diskurzu.*¹⁰⁴ Mnoho lidí tak mohlo sport vnímat i jako odpočinek po práci, popřípadě nahrazení si pohybu vinou zrušené vojenské služby. Německé pravicové strany však nahlížely na sportování jako na *nástroj k „národnímu ozdravení“ a k obnovení branné moci, tedy jako paramilitaristický výcvik.*¹⁰⁵

¹⁰³ HAFFNER, Sebastian. *Příběh jednoho Němce. Vzpomínky na léta 1914-1933*. Praha: Prostor, 2002, s. 75.

¹⁰⁴ REICHEL, Peter. *Svůdný klam třetí říše*. Praha: Argo, 2004, s. 216.

¹⁰⁵ REICHEL, 2004, s. 217.

Kult těla nacistické propagandy byl zobrazován i v sochařství. Tyto tři sochy vystavené předsáli Alšovy jihočeské galerie nalezneme ve městě Hluboká nad Vltavou.

Sám Adolf Hitler se ve své knize *Mein Kampf* zmiňoval o nutnosti sportování. „Národní stát musí vycházet z předpokladu, že člověk sice vědecky méně vzdělaný, ale tělesně zdravý, s dobrým, pevným charakterem, naplněný rozhodností a silou vůle je pro národní pospolitost hodnotnější než oduševnělý slaboch. Národ učenců (...) si na této zemi nevydobude nebe, dokonce nebude schopen si ani zajistit existenci. [...] Pronikavý duch neučiní chatrné tělo ani v nejmenším estetičtější. [...] Co dělá řecký ideál krásy nesmrtelným, je zázračné spojení nejnádhernější tělesné krásy s pronikavým duchem a vznešenou duší. [...] Tělesné utužování proto v národním státě není věcí jednotlivce, nýbrž sebezáchovným požadavkem státem reprezentované a chráněné národnosti.“¹⁰⁶

Adolf Hitler velice prosazoval sportu a sportovní jazyk na svém území. Při svých projevech totiž používal sportovní metafory, ve kterých také naznačoval vzor dokonalého člověka. „Mrštní jako chrti, houževnatí jako kůže a tvrdí jako Kruppova ocel.“¹⁰⁷ Takovou si Hitler představoval nastupující generaci při svém projevu v roce 1935. Obdobně se vyjadřoval i ministr propagandy Joseph Goebbels. „Vymyjme si krev z očí, abychom zase jasně viděli, a jde se do dalšího kola, pak opět stojíme pevně na nohou.“¹⁰⁸ Tato slova užil Goebbels po bitvě u Stalingradu, načež o pár dní později se vyjádřil těmito

¹⁰⁶ HITLER, Adolf. *Mein Kampf* in REICHEL, Petr, *Svůdný klam třetí říše*. s. 218.

¹⁰⁷ REICHEL, 2004, s. 218.

¹⁰⁸ KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše*. Praha: Nakladatelství H&H Vyšehradská, s.r.o., 2003, s. 242.

slovy: „*Národ, který doposud boxoval jen levičkou, a právě si bandážuje pravou ruku, aby ji bezohledně uplatnil v příštím kole, nemá nejmenší důvod být ústupný.*“¹⁰⁹ Metafora boxu je zde zřejmá a velmi se nabízí k poměru s válkou, neboť i v boxu chce jeden druhého bezcitně porazit.

8.5 Letní olympijské hry v Berlíně 1936

Hitler tedy chtěl, aby byla vychovávána „*atletická mládež*“, která měla být „*silná a krásná.*“¹¹⁰ Toto tvrzení dokazuje i fakt, že Německo uspořádalo v Berlíně v roce 1936 Letní olympijské hry, do kterých Třetí říše investovala více než 100 milionů říšských marek. Hitler totiž spatřoval v této akci možnost ukázat světu svou agitaci, navíc v rámci sportovních akcí také dokonalost árijské rasy a kulturní nadřazenost nad okolními státy. Všude po městě vlály vlajky s nacistickými symboly a všudypřítomnost nacistické propagandy byla značná. Hitler využil tuto příležitost také k natočení dalšího nacistického dokumentu *Olympia*. Stejně jako film *Triumf vůle*, který bude rozebrán níže, režírovala i tento snímek Leni Riefenstahlová.

Olympijské hry v Berlíně v roce 1936 však k sobě váží jeden slavný příběh, který znehodnotil Hitlerův plán na propagaci německého sportu a árijské rasy. Americký sprinter černé pleti Jesse Owens totiž vybojoval na těchto olympijských hrách čtyři zlaté medaile, čímž se zhroutil Hitlerova snaha o zobrazení nacistické dokonalosti. Samotná média však ještě před začátkem Her tvrdě útočila na Owense a zbytek americké výpravy. Owens byl přirovnáván k opici a deníky zesměšňovaly černošské sportovce tvrzením, že americký tým *přivezl atlety podřadné rasy.*¹¹¹ I takto se tedy německý tisk prezentoval a vštěpoval lidu politické a rasistické názory na černošské obyvatelstvo.

O tomto americkém sprinterovi byl v roce 2016 natočen kanadsko-německo-francouzský film *Barva vítězství*. V originálním znění má tento snímek název *Race*, což v překladu znamená závod ale také rasu. Tvůrci filmu zvolili tento titul záměrně, neboť film se soustředí nejen na sportovní vzestup mladého atleta, ale také na nerovnoprávnost mezi bílými a černými obyvateli v USA a následně i na samotné olympiádě.

¹⁰⁹ KLEMPERER, 2003, s. 242.

¹¹⁰ REICHEL, 2004, s. 218.

¹¹¹ ZUNA, Pavel. Černý atlet zostuzuje Hitlera (1936). *Stream.cz* [online]. Praha, 2012, 9.4.2012 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/sportovni-okamziky/673763-cerny-atlet-zostuzuje-hitlera-1936+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>

Ještě jedna zajímavost se váže k Olympijským hrám v Německu. Mezinárodní olympijský výbor se vždy vymezoval proti zobrazování politiky na Hrách. Ovšem po celém Berlíně byly rozvěšeny vlajky s hákovým křížem a sportovci veřejně zdravili Hitlera zdviženou pravicí. Mezinárodní olympijský výbor však tyto znaky nacismu povoloval, neboť se dle jejich názoru jednalo o státní pozdrav, což nijak neporušovalo daná pravidla. Rozdílný úkaz pak mohli diváci zaznamenat na Olympijských hrách v Mexiku 1968. Dva američtí černošští sprinteři vybojovali zlatou a bronzovou medaili. Při americké hymně pak neměli ruku položenou na srdci, jak bývá u amerických občanů zvykem, ale místo toho zvedli ruku a zařali pěst v černých rukavicích na protest proti utlačování černochů ve Spojených státech Amerických. Atleti dávali najevo nelibost s politickou situací v Americe a díky tomuto vyjádření politických myšlenek byli oba sprinteři vyloučeni z amerického týmu i přesto, že se celý akt a myšlenka nepříliš lišily od toho, co se dělo v Berlíně 1936. Samozřejmě tehdy, jak už bylo řečeno, se jednalo o státní pozdrav, a tak nebyla nutnost zásahu olympijského výboru.

Novináři už před zahájením Olympijských her zesměšňovali americké sportovce. Musíme si však uvědomit, že média, ať už tištěné noviny nebo rozhlas, měla na veřejnost obrovský vliv, neboť třicátá léta i období během druhé světové války byla ve znamení takzvané *teorie zázračné střely*.¹¹² Tento termín v sobě nese sdělení, že všechna mediální prohlášení i propaganda působí na lidi stejně a mají na obyvatele velký dopad. Význam sdělovacích prostředků vzrostl již v průběhu první světové války. *Přestože už po 1. světové válce začaly probíhat výzkumy médií a jejich publika a začalo se rozlišovat mezi jeho jednotlivými typy, teorie selektivního vlivu a další teorie o slabším účinku médií nabyly vrchu až po roce 1945, z čehož plyne, že nacistická propaganda věřila téměř bezvýhradně ve velice silný vliv propagandy*.¹¹³ Jakmile se zamyslíme nad celou problematikou propagandy a také nad příklady, které jsou popsány výše, zjistíme, že propaganda, ať už nacistická či komunistická, zobrazuje pouze smyšlený svět, který vůdci předkládají svým lidem. Se skutečností má společné jen minimum znaků a vlastně ukazuje národu vysněný svět, do něhož je možné utéci ze samotné reality a v němž se obyvatelstvo možná vyzná lépe než ve světě skutečném.

¹¹² KAŠPAR, 2007, s.35.

¹¹³ Tamtéž, s. 35.

9. Leni Riefenstahlová – *Triumpf vůle*

Jedním ze snímků oslavujících nacistickou propagandu se stal německý dokumentární film *Triumpf vůle* (Triumph des Willens, 1935), který režírovala Leni Riefenstahlová. Ta o dva roky dříve natočila jiný propagandistický film, *Vítězství víry*, ovšem v něm vystupoval vůdce SA Ernst Röhm, jehož nechal Adolf Hitler zavraždit během tzv. Noci dlouhých nožů, a tak bylo zapotřebí natočit film nový bez nežádoucích postav. Sám Hitler si Riefenstahlovou vybral jako režisérku a jejím potřebám se vše podřizovalo, dokonce i vyzdobení Norimberku. Hitlerovo zobrazení bylo takové, jak si sám přál.

Film Leni Riefenstahlové *Triumpf vůle* se v dnešní době objevuje i na DVD.

Triumpf vůle zachycuje sjezd Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP), jenž se konal v roce 1934 v Norimberku. Typickým rysem tohoto filmu jsou plamenné projevy Adolfa Hitlera, který propaguje myšlenku sjednoceného Německa. Toto nové Německo, jak ve snímku několikrát zazní, je silné a čeká ho zářivá budoucnost.

9.1 Kult osobnosti a kult těla ve filmu *Triumpf vůle*

Tento dokument nabízí hned několik pohledů na německý národ v roce 1934. Zaměříme se na dva z nich, kult osobnosti a kult těla. V případě Adolfa Hitlera můžeme termín kult osobnosti zaměnit za pomocný výraz „kult vůdce.“ Lidstvo si od nejstarších dob hledá své vzory a osobnosti, ke kterým by mohlo vzhlížet. Tato osobnost má vždy neobyčejné kvality a

schopnosti, díky nimž dokáže strhnout dav na svou stranu. Masy lidí pak k dané osobě nejen vzhlížejí, ale nechávají se od ní inspirovat a zároveň ji uctívají. Adolf Hitler je hned od začátku dokumentu staven do role hlavního hrdiny. Před jeho samotným příjezdem do Norimberku a vůbec jeho prvním vystoupením ve filmu jsou ukázány záběry, kde lidé

netrpělivě čekají na svého vůdce, chtějí mu vzdát hold a projevit úctu. Samotný Hitlerův nástup na scénu je také pompézní. Vůdce totiž přiletí na norimberské letiště svým letadle a postupně usedá na místní dráhu, což lze interpretovat jako sestup Vůdce z nebe, symbol Hitlerova polobožství. K Hitlerovi vzhlížela nejen jeho strana, ale i další členové mu ve svých projevech projevovali vděk a náklonost. Ve filmu je několikrát zmíněno, že právě Hitler dokázal vybudovat perspektivní Německo, které bude úspěšné i v budoucnosti. V tomto dokumentu, i když nemá typický děj s dialogy, můžeme nalézt narativní linku, jež divákovi ukazuje boj mezi dobrem a zlem. Zatímco členové NSDAP v čele s Hitlerem jsou „ti dobří“, všichni, kdo s jejich stranou nesouzní, jsou „zlí“. Tento obraz se pak jeví především v projevech jednotlivých mluvčích reprezentujících „dobro“, kteří častokrát připomínají, že jedinci dosáhnou síly a organizace pod velením samotného Vůdce. Ten je totiž zobrazován jako neomylná a také navíc charismatická postava, jež formuje celou masu lidí a ukazuje jim, kudy vede cesta k lepší budoucnosti. Několikrát je ukázán kontrast, kdy Vůdce mluví k velkému davu, který pečlivě poslouchá každé jeho slovo. Kamera po celou dobu navíc Hitlera zabírá ze spodních míst, tudíž je vykreslen jako muž, jenž ční nad ostatními. Svými odhodlanými gesty a rétorickými schopnostmi je vykresleno, jak si získává publikum, které doslova hltá jeho projevy až s fanatickým přístupem.

Druhým zásadním aspektem filmu, a vlastně i celé nacistické propagandy, byl kult těla. Významnou roli zde totiž hrála nacistická organizace Hitlerjugend. Ta se soustředila na chlapce a dívky ve věku od čtrnácti do osmnácti let, jednalo se o polovojeenské uskupení. Hitler kladl na tuto organizaci velký důraz a při svém plamenném projevu na německém stadionu k Hitlerjugend mimo jiné uvedl: „*Nechceme, aby lidé začali chátrat, ale aby se stali tvrdými! Proto se vy (Hitlerjugend) musíte zocelovat už v období mladosti. Musíte se naučit přinášet oběti, ale přitom se nikdy nevzdávat. Cokoli, co dnes vytvoříme, cokoli, co dnes vyrobíme, bude už navždy pryč. Ale ve vás bude žít Německo navždy. A když my už nebudeme schopni držet vlajku, kterou jsme pozdvihli z popela, vy ji musíte pevně uchopit do svých pěstí!*“¹¹⁴ V podobném duchu měl projev i Alfred Rosenberg, říšský ministr pro připojené východní oblasti. „*Je to naše neotřesitelná víra v sami sebe, která vkládá naději do naší mládeže, aby pokračovala v tom, co bylo započaté v bouřlivých rocích odboje, který vyústil až do událostí v roce 1918 v Mnichově, a který je dnes už součástí Německé národní historie.*“¹¹⁵

¹¹⁴ *Triumpf vůle*. [film]. Režie Leni RIEFENSTAHOVÁ. Německo, 1935.

¹¹⁵ Tamtéž.

Už v první třetině celého filmu je představen život Hitlerjugend. Tvůrci snímku ukazují, jak mladíci dbají o své tělo, když se sprchují, češou se a holí své tváře. Poté pracují oblečení jen v kalhotách, takže diváci mohou sledovat mladá vypracovaná těla, jež pomáhají se vším, co je právě třeba. Úkoly provádí samozřejmě s úsměvem na tváři, čímž dochází k navození bezstarostného dojmu mládenců, kteří díky práci utužují svá těla. Na konci této pasáže pak probíhají v táboře různé zápasy či soutěže. Ty opět trénují tělo, ale také upevňují kolektiv, neboť zápasníci i okolo stojící diváci se dobře baví.

Dokument v neomezené míře vychvaluje rozpuk Německa pod vládou Adolfa Hitlera. V kapitole věnované Letním olympijským hrám v Berlíně byl zmíněn německý tisk, který veřejně zesměšňoval americké atlety černé pleti. Zajímavostí je, že v tomto dokumentárním filmu se vyjadřuje k německým médiím říšský vedoucí tisku na Ministerstvu Osvěty a Propagandy Otto Dietrich: „*Pravda je základ, na kterém stojí síla tisku na celém světě. A proto je šíření pravdy o Německu jediná potřeba, o kterou usilujeme v zahraničním tisku.*“¹¹⁶ Nacisté se tak nesnažili ovlivňovat jen domácí tisk, ale také i ten zahraniční, aby na území okolních států našli další přívržence.

¹¹⁶ *Triumf vůle*. [film]. Režie Leni RIEFENSTAHOVÁ. Německo, 1935.

10. František Rejlek – *Krása a síla*

Média a sport tak měla na nacistickou propagandu v Německu velký vliv. Jinak tomu nebylo ani na českém území. Ideologické filmy spojené s nacistickou agitací vznikaly na českém území už od roku 1940. Jejich hlavním úkolem bylo vyzývat občany k poslušnosti či kladení důrazu na péči o děti a mládež. Právě v roce 1940 natočil režisér František Rejlek čtrnácti minutový dokument *Krása a síla*, který pojednává o propagaci sportu a tělesné výchovy dle nacistických zásad. Dokument navíc vznikl na jihu Čech, respektive u Stráže nad Nežárkou a u Opatovického rybníka na Třeboňsku. Tímto snímkem měla být vyjádřena oslava síly a zdraví lidského těla, jež musí být i díky kázni a odříkání zdokonalováno, čímž se pak lidem podaří dosáhnout takových cílů, jež si sami určí.

Úvodní scény patří mladým ženám a dívkám, které cvičí na louce a všechny jejich pohyby jsou zcela synchronní, čímž je naznačena nejen soudržnost, ale také kult těla, který je v komentáři několikrát zmiňován. O ten se postaral František Kocourek. Krása a síla těla totiž znamenaly radost a také naději do budoucna, neboť se sportovci snažili o co největší sžití se s přírodou. Ve snímku je zachyceno hned několik sportů – ženy například hází diskem, pěstují lukostřelbu anebo veslují. Muži pak hází oštěpem, koulí nebo kladivem, běhají, skáčou do dálky i do výšky a plavou. Záměrně je zde zobrazeno tolik možností, jak sportovat, neboť se tím zobrazovala všestrannost a všeobecný rozvoj tělesné schránky. Kult těla je zde zřejmý i ve scéně, kdy mladí muži vbíhají na louku vysvlečení bez horní části oblečení, čímž může divák pozorovat vypracovaná těla sportovců.

Autoři filmu *Krása a síla* užíli v úvodních titulcích obrázky sportovců, které už od počátku dokumentu charakterizují kult těla v soudobé propagandě.

Sportování pak má vést právě ke zdokonalení lidského těla, nikoli k získání ocenění a slávy. Sport má za úkol nabídnout národu silné, zdravé a vyspělé lidi. Nádech propagandy pak k samotnému dokumentu přidává již zmiňovaný komentář Františka Kocourka, jenž klade důraz na každou větu. Svým zaujatým komentářem ukazuje spolu se snímkem výhody sportu a láka diváky ke sportovní činnosti. *Smělým zrakem měřme překážky, jež v cestu život staví. Jen v pravdě chtěj a všechno vůlí zdoláš. Svou vůlí spolu s tělem otužuj. [...] Tělo, které ti bylo dáno pro tuto zemi a jímž si vstoupil do tohoto života, musíš rozvíjet a zdokonalovat!*¹¹⁷ Zároveň je ve filmu také zmiňováno, že lidem by mělo záležet jen na blahu celku, nikoli jedince. *Jedním ze základních zákonů moudrosti, již učí sport, je zákon spolupráce,* říká Kocourek, zatímco se ve filmu promítá mužská běžecká štafeta. *Vypjetí jedince s myšlenkou na celek, ne osobní zisk a slávu, ale dobro a blaho společenství, to je krásné, mravní těžiště sportu, to je nejhlubší smysl každé cílevědomé tělesné výchovy. A nejenom té, ale i každé tělesné práce a každého poctivého úsilí. Národ, to jsou miliony mužů a žen, miliony jedinců osudově navzájem spjati. Proto musíme napomáhat uskutečňování tak starého a stále moderního ideálu, aby mohl každý syn a každá dcera národa rozvíjet a zdokonalovat své vrozené schopnosti tělesné a duševní. A to je otázka spravedlivějšího sociálního uspořádání a velkorysé organizace, která nezanedbá a nepřehlédne žádný stav, žádnou společenskou složku a žádné místo naší drahé Českomoravské země.*¹¹⁸ Krátkou odbočku by si zasloužil i jazykový rozbor tohoto úryvku. Kocourek klade poctivý důraz na každé slovo ve větě, čímž mu dodává důležitost. Také je zřejmé nadměrné užívání spojovacího výrazu „a“. V tomto případě se autor komentáře snažil o navození dramatickosti podpořené entusiastickým stylem čteného textu.

Tento snímek ukázal krásu sportu v kontextu přírody a vlastního zdokonalování, jež pomůže nejen v lepší fyzické schopnosti daného jedince, ale především celému národu.

Točily se i další dokumentární filmy propagující nacistickou ideologii. Tyto snímky se většinou zaměřovaly na mládežnické organizace. Mezi takové například patří *Na okraj nové doby* (1941), *Nová mládež, nové cíle* (1943) nebo *Nový život mládeže* (1944).

¹¹⁷ *Kráska a síla*. [film]. Režie František REJLEK. Česko, 1940.

¹¹⁸ Tamtéž.

11. Závěr

Tato diplomová práce si kladla za úkol analyzovat z různých pohledů proměny sportovního diskurzu od třicátých do padesátých let dvacátého století. Nezaměřila se jen na samotné proměny, ale také na fungování sportu v české literatuře, jaké vytváří obrazy a jaké funkce daná díla vytvářela. Jak už bylo zmíněno v úvodu, práce si jako svůj cíl nepokládá detailní zmapování všech děl, které se zabývaly sportovní tematikou ve vybraném období. Na čtyřech klíčových dílech jsme se pokusili nastínit zobrazení sportu v české literatuře a její funkce.

V dnešní době představuje sport kulturní fenomén, který ovlivňuje značnou část populace. Významným způsobem zasahuje i do ekonomiky či politického dění. Také proto se úvodní kapitoly práce soustředí na vykreslení samotné podstaty sportu. Tento termín nabízí řadu odlišných definic, a proto bylo zapotřebí uvést více možností, jak na sport nahlížet. Práce se tedy opírá o názory Eugena Finka, Marshalla McLuhana nebo Rogera Cailloise. Každý z nich posuzuje sport a hry z jiného úhlu, takže se nám dostává více možností, jak pojem sportu uchopit. K celkovému pochopení a náhledu na sport je potřeba také znát jeho historii. Jak z práce vyplývá, nejzazším sportovním výkonem se stala chůze, od které se ostatní disciplíny odvíjely a zdokonalovaly. Během bádání o dějinách sportu se ukazovalo, že na různé středověké turnaje se pohlíželo ze dvou stran, z pohledu účastníka a z pohledu diváka, pro něhož byly podobné slavnosti vítaným odpočinkem od každodenní rutiny. První zmínky o sportování na českém území se datují ke konci třináctého století. Tělesná výchova jakožto školní předmět se nastalo objevuje v osnovách od roku 1869.

Další část práce se už konkrétně zaměřuje na obrazy sportu v literatuře. Přesněji řečeno na zobrazení těla v literárních dílech na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Avantgarda nazírala na tělo jako na zdroj krásy. Ovšem v tomto případě nehovoříme pouze o fyzickém zevnějšku, ale také o duševní stránce. Teigeho trichotomie kultura-tělo-mysl je toho jasným důkazem. Po první světové válce se lidstvo změnilo, stejně tak jeho kultura. Tím pádem se umění čím dál více přiklánělo například k fotbalu, což mělo kladně působit na lidské smysly. V návaznosti na tuto rovnici pak započal i nový umělecký směr poetismus.

Josef Vojvodík pak přichází s termínem, který vykresluje, jakou měl sport ve dvacátých letech roli v české společnosti. Jeho pojem „člověkotvorba“ říká, že sport a

sportování patřily k již pevným součástem života, a právě v této době se sport jako takový stal kulturním fenoménem české společnosti. Při zobrazení lidského těla a sportu však nastal od třicátých let značný posun, když měl kult lidského těla sloužit k propagandistickým účelům.

Následující úsek diplomové práce se zabýval konkrétní analýzou vybraného díla. Jako první byla zvolena kniha od Jaroslava Foglara *Boj o první místo*. Tento oddíl si za cíl vytyčil zobrazení fabule literárního díla soustředící se na sport. Fabule se sportovní tematikou má totiž jen omezené možnosti. Buď může zobrazovat jedince, jenž je na počátku příběhu slabý, načež láska ke sportu mu dodá sílu, a tak se z něho stane uznávaný hrdina. Nebo může příběh vykreslovat hned od počátku silného člověka, kterému se však do cesty postaví zkouška, s níž si neumí poradit, čímž přijde jeho pád a následné překonání neúspěchu a obhájení své předchozí pozice. Stejně tak může fabule literatury se sportem nabídnout podobné vyprávění i o celém sportovním týmu.

Foglarova kniha nabízí pohled na první případ, kdy se z podceňovaného a nevýrazného chlapce stal čestný mladík. Za touto proměnou stál jeho vstup do skautu, ve kterém se naučil mnoha dovednostem. Nejenže prokazoval dobré sportovní výsledky, ale ukázal také morální zásady, ze kterých neustupoval, čímž šel ostatním příkladem. Hlavní hrdina Foglarova díla se postupnými kroky a díky své vůli a odhodlání stal nejoblíbenějším chlapcem ve třídě, což považoval za velké privilegium. Toto ocenění pak přisuzoval právě vstupu mezi skauty. Rámec celé knihy lze snadno přirovnat k Teigeho třem teoretickým prvkům: kultura-tělo-mysl. Všechny tyto body jsou v díle zmíněny, načež každý z těchto prvků je v souladu s dalším. Nejedná se o tři izolované prvky, ale o systém bodů, jenž tvoří daný celek a vytváří přesný obraz.

Druhé analyzované dílo bylo vybráno jako kontrast k *Boji o první místo* Jaroslava Foglara. Jedná se o knihu *Tři orlí pera* od Jana Mareše. Fabule se opět zaměřuje na skauty, ovšem na rozdíl od první knihy, zde chlapci patří ke skautskému oddílu od samotného začátku. Podstatou dějové linky se stal trénink těla i duše, aby vybraní skauti dosáhli na čestné vyznamenání v podobě tří orlích per. Na rozdíl od Foglara můžeme u tohoto díla nalézt i prvky politických idejí, malí skauti jsou zobrazováni v dobrém světle, ovšem okolní svět na ně reaguje negativně a hanlivě je nazývá *bolšouny*. O to víc si hlavní hrdinové získávali sympatie čtenářů, neboť tato kniha byla určena především pro děti a mládež, tudíž byla zamýšlena i jako ovlivnění nastupující generace. Jak Foglar, tak Mareš se totiž svým čtenářům snažili předložit ideální kulturní vzory, ke kterým by mohli mladí čtenáři vzhlížet.

Na příkladu knihy *Tři orlí pera* bylo také ukázáno, jak autoři ve svých dílech užívají sportovní metafory, neboť frazémy ze sportovního prostředí patří k nedílným, a dokonce i nezbytným součástem těchto děl. V rámci tohoto zkoumání byly použity i ukázky z knihy Eduarda Basse *Klapzubova jedenáctka*, která nabízí projev anglického krále, jenž ve svém projevu užívá mnoho sportovních metafor, čímž je naznačeno, že i politici nejen v literatuře, ale i v reálném životě užívají sportovní terminologii k vyjádření svých myšlenek a přesvědčení obyvatel. Tyto příklady užití sportovních metafor v projevu skutečných politiků jsou zobrazeny v kapitole *Sport jako nástroj propagandy*, kdy Adolf Hitler i Joseph Goebbels užívali například metafory z boxerského prostředí.

Jako třetí klíčové literární dílo této práce bylo vybráno od českobudějovického autora Ludvíka Mühlsteina *Vláďa hlásí finále*. Na rozdíl od předchozích dvou děl se tato kniha nesoustředí na skautství, leč primární sportovní tematikou je fotbal. Mühlstein totiž toto dílo vydal v roce 1935, tedy jen rok poté, co českoslovenští fotbalisté obsadili na mistrovství světa v Itálii druhé místo. Na základě oné skutečné události byla sepsána tato kniha, která v mnohém reflektuje začátek třicátých let dvacátého století.

Knihou *Vláďa hlásí finále* nám nabízí několik myšlenek, které jsou v jednotlivých podkapitolách vykresleny. Nejprve se práce zaměřuje na nacionalistickou ideologii, čtenáři se mohli ztotožňovat s československým mužstvem při cestě za výhrou v turnaji. Celý tým totiž nejenže vyhrával, ale prezentoval se i čestnou hrou, a tak se mohl ve čtenářích vzednout pocit hrdosti. Čtenáři vzali národní mužstvo za své a po celou dobu mu pevně fandili, aby vyhráli zlaté medaile.

Mühlstein taktéž nechal nahlédnout do dobového kontextu rozhlasového vysílání. Hlavní hrdina Vladimír Tón totiž na konci celé knihy komentuje finálový zápas, a tak není náhodou, že během děje se autor několikrát zmiňoval o sportovním komentátorském průkopníkovi Josefu Lauferovi. Vláďa jako by navázal na jeho práci a stejně skvěle jako legendární rozhlasový reportér vykreslil všem posluchačům v Československu finálový zápas.

V neposlední řadě se analýza knihy zaměřila na zobrazení literárního mýtu. Celá myšlenka tohoto pojmu byla v Mühlsteinově knize založena na konkrétní události, a to již zmiňovaném mistrovství světa ve fotbale v Itálii. Na základě skutečných postav tak vznikly fiktivní. Tuto událost totiž autor knihy lehce přetvořil, přenesl ji na své smyšlené mužstvo. Někteří členové knižního mužstva navíc nesli charakteristické rysy, se kterými se mohli čtenáři lehce identifikovat. Všechny tyto aspekty tak přispěly ke vzniku literárního mýtu.

Tato kniha navíc zobrazuje diváky a fanoušky, jejichž postoje jsou vykresleny v další podkapitole. Na fanouškovství jako takové lze ale pohlížet z několika pohledů, ať už by se jednalo o sociologii či psychologii. Proto byla v rozboru této teze použita teorie Michaila Michajloviče Bachtina *karnevalismus*. Pomocí té jsme si ukázali, jak se diváci a fanoušci v knize chovají, a jak se identifikují se svým národním mužstvem, které zvítězilo v přeneseném slova smyslu nad celým světem. V rámci zobrazení fanouškovství nabízí tato práce také komparativní myšlenky, které jsou ukázány na díle Karla Poláčka *Muži v ofsajdu*. Toto dílo se totiž primárně zaměřuje na fanouškovství, zobrazuje ovšem až fanatismus jednotlivých postav a jejich identifikaci s daným mužstvem. Jejich omezené vidění světa, jež z většiny zahrnuje jen fotbal, pak značně ovlivňuje životy postav. Nehledě na to, že Poláček trefně vykreslil chování fanoušků na fotbalovém stadionu i mimo něj.

Druhá polovina práce začíná snahou o zmapování sportu v rámci nacistické propagandy. K tomu, aby byl předložen obraz využití sportu a kultu lidského těla, nebyla využita literární díla, ale filmy. Jako stěžejní snímky pro interpretaci a analýzu využití sportu z politického pohledu byly vybrány dva filmy, německý snímek režisérky Leni Riefenstahlové *Triumf vůle* z roku 1935 a český film od Františka Rejla *Kráska a síla* (1940).

Ještě před samotným rozbohem těchto dvou snímků nabízí předkládaná práce náhled na filmy, v nichž se objevoval sport. Opět se nejedná o celkový výčet filmů se sportovní tematikou, nejedná se ani o čistě sportovní filmy, ale snímky, v nichž se sport objevuje v důležité roli. Především je pak předložen seznam filmů z českého prostředí a krátký pohled do historie české kinematografie. Zároveň je uvedený i letmý přehled do současnosti, kdy se do popředí zájmů dostávají seriály, v nichž se primární fabule váže ke sportu a sportování.

Němečtí nacisté využívali sport ke své propagandě, a navíc byl na tomto území vytvořen i kult těla. Pro přesnější zmapování dobového kontextu byla vybrána též zmínka o letních olympijských hrách v roce 1936, které se konaly v Berlíně. I ty měly sloužit k propagandě nacismu, Hitler tehdy chtěl ukázat světu dokonalé Německo, které mělo být podpořeno zlatými medailemi domácích sportovců. O to větší bylo pro Hitlera ponížení, když si z Her odvezl čtyři zlaté medaile americký sprinter černé pleti Jesse Owens.

Film a sport představovaly nejen pro Německo velikou sílu v rámci propagace jejich státu. Proto vznikaly nejrůznější snímky, jež měly zobrazit krásu, houževnost či

pracovitost německého státu. Typickým příkladem, na kterém lze dokumentovat propagaci Německa, je film *Triumf vůle* od Leni Riefenstahlové. Tento snímek zobrazuje sjezd Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP) v Norimberku. Během jedné hodiny a pětačtyřiceti minut se Riefenstahlová pokusila o zobrazení Hitlera jakožto nejvyššího vůdce, čímž byl jasně naznačen kult osobnosti. Dále se film zaměřil i na zobrazení lidského těla, neboť pomocí sportu se mládež utužovala a jen díky mladé perspektivní generaci se německý stát mohl posunout vpřed a nadále se rozvíjet.

Kult těla s ideologickými myšlenkami rovněž obstaral český film *Kráska a síla* z roku 1940 od režiséra Františka Rejla. Čtrnáctiminutový snímek zachycuje muže a ženy, jak sportují a tím rozvíjejí své tělo i mysl. Krátký film je doprovázen mluveným slovem Františka Kocourka, který svou rétorikou umocňuje ideál krásy těla a taktéž ideologické myšlenky dané doby.

Celá práce tak analyzovala sportovní tematiku v literárních dílech a filmových zpracováních. Ukázala, jaký sport vytvářel obrazy a z jakých pohledů lze na sport nahlížet.

12. Seznam literatury

A) Literární zdroje:

- BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. 2. vyd. Praha: Argo, 2007. 489 s. ISBN 978-80-7203-776-6.
- BARTOŠEK, Luboš. *Náš film*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1985, 424 s. ISBN 23-004-85.
- BASS, Eduard. *Klapzubova jedenáctka*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963, 149 s. ISBN 13-021-63.
- CAILLOIS, Roger. *Hry a lidé*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998. 216 s. ISBN 80-902482-2-5.
- DĚKANOVSKÝ, Jan. *Sport, média a mýty*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008, 184 s. ISBN 978-80-7363-131-4.
- DĚKANOVSKÝ, Jan. *Sport ve filmu jako kulturní fenomén*. Praha, 2014. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filosofická. Vedoucí práce Doc. MgA. Martin Štoll, Ph.D.
- DVOŘÁK, Tomáš (ed.) *Kapitoly z dějin a teorie médií*. 1. vyd. Praha: Akademie výtvarných umění, Vědecko-výzkumné pracoviště, 2010, 349 s. ISBN 978-80-87108-16-1.
- ELIADE, Mircea. *Mýty, sny a mystéria*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1998. 200 s. ISBN 80-86005-63-1.
- FINK, Eugen. *Oáza štěstí*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992, 64 s. ISBN 80-204-0224-1.
- FISKE, John. *Jak rozumět populární kultuře*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2017. 324 s. ISBN 978-80-7470-190-0.
- FOGLAR, Jaroslav. *Boj o první místo*. 5. vyd. Brno: Blok, 1969. 104 s. ISBN 47-024-69.
- FOUCAUL, Michel. *Dějiny sexuality I. – Vůle k vědění*. 1. vyd. Praha: Herrmann & synové, 1999. 192 s. ISBN 80-238-5090-3.
- FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957–1967*. 1. vyd. Praha: Acadmia, 2013, 576 s., ISBN 978-80-200-2229-5.
- HAFFNER, Sebastian. *Příběh jednoho Němce. Vzpomínky na léta 1914-1933*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2002, 232 s., ISBN 80-7260-067-2.

- HOLUB, Josef a Stanislav LYER. *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, 528 s. ISBN 14-268-78.
- CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs. Narativní struktura v literatuře a filmu*. 1. vyd. Brno: Host, 2008. 328 s. ISBN 978-80-7294-260-2.
- JENŠÍK, Miloslav a Jiří MACKŮ. *Kronika českého fotbalu do roku 1945*. 1. vyd. Praha: Olympia, a.s., 1997. 432 s. ISBN 80-7033-479-7.
- KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu*. Praha: Libri, 2007, 496 s. ISBN 978-80-7277-347-3.
- KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství H&H Vyšehradská, s.r.o., 2003, 299 s. ISBN 80-7319-019-2.
- KLIMEŠ, Ivan. *Kinematograf! Věvec studií o raném filmu*. 1. vyd. České Budějovice, Casablanca, 2013. 256 s. ISBN 978-80-87292-22-8.
- KRAUS, Jiří a kol. *Nový akademický slovník cizích slov A – Ž*. 2. vyd. Praha: Academia, 2009, 880 s. ISBN 978-80-200-1351-4.
- KYLOUŠEK, Petr. *Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalismu*. 1. vyd. Brno: Host, 2002, 324 s. ISBN 80-7294-016-3.
- LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. 1. vyd. Brno: Host, 2002. 282 s. ISBN 80-7294-071-6.
- MAREŠ, Jan. *Tři orlí pera*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1968. 115 s. ISBN 13-001-68.
- MELETINSKIJ, Jelezar Mjsejevič. *Poetika mýtu*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1989. 467 s. ISBN 80-207-0804-9.
- MÜHLSTEIN, Ludvík. *Vláda hlásí finále*. 3. vyd. České Budějovice. 1968. 203 s.
- NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. 1. vyd. Brno: Host, 2006. 912 s. ISBN 80-7294-170-4.
- OLIVOVÁ, Věra. *Lidé a hry*. 1. vyd. Praha: Olympia, 1979, 604 s. ISBN 27-076-79.
- OLIVOVÁ, Věra. *Odvěké kouzlo sportu*. 1. vyd. Praha: Olympia, 1989, 285 s.
- OLIVOVÁ, Věra. *Sport a hry ve starověkém světě*. 1. vyd. Praha: Artia, 1988, 207 s. ISBN 59-085-88.
- PAVEL, Ota. *Povídky ze šuplíku*. Praha: HAK, 2002. 252 s. ISBN 80-85910-46-2.
- PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA (eds.). *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. 523 s. ISBN 978-80-87211-98-4.

- PLESKOT, Jaroslav. *Úvod do literatury pro mládež*. 2. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1971. 237 s.
- POLÁČEK, Karel. *Muži v ofsajdu*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. 240 s.
- RECIHEL, Peter. *Svůdný klam Třetí říše*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004. 384 s. ISBN 80-7203-604-1.
- SLEPIČKA, Pavel. *Sportovní diváctví*. 1. vyd. Praha: Olympia, 1990. 209 s. ISBN 80-7033-012-0.
- SKOT, Aleš. *Sociologické problémy sportu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2562-8.
- SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2000. 232 s. ISBN 80-7178-328-5.
- VOJVODÍK, Josef a Jan WIENDL. *Heslář české avantgardy*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2011, 477 s. ISBN 978-80-87258-56-9.
- WIENDL, Jan. *Obraz člověka v literatuře*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy, 2010. 135 s. ISBN 978-80-7308-324-3.

B) Online zdroje

- JANOUSEK, Pavel a kolektiv. *Dějiny české literatury 1945-1989*. [online]. 1. vyd. Praha: Academia, 2007. [cit. 14.2.2019]. Dostupné z:
http://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/dejiny/dcl_1945-1989/I/cel%C3%A1%20kniha.pdf
- KADERÁBEK, Petr. Fotbalový šampionát v Itálii 1934: Stříbro a sudí u Mussoliniho. In: *irozhlaz.cz*. [online]. 26.5.2010. [cit. 20.2.2019]. Dostupné z:
https://www.irozhlaz.cz/sport_fotbal/fotbalovy-sampionat-v-italii-1934-stribro-a-sudi-u-mussoliniho_201005261728_sport
- Krása a síla*. [film]. Režie František REJLEK. Česko, 1940.

Leonard – Cushing Fight (1894). In: *centuryfilmproject.org*. [online]. 3.9.2014. [cit. 2.2.2019]. Dostupné z: <https://centuryfilmproject.org/2014/09/03/leonard-cushing-fight-1894/>

PROVAZNÍK, David. Fenomenologie fanouškovství. In: *medkult.upmedia.cz*. [online]. 12.5.2017. [cit. 4.4.2019]. Dostupné z <http://medkult.upmedia.cz/2017/05/12/fenomenologie-fanouskovstvi/>

ŠÁLEK, Jaroslav. Svět mu říkal Planyka. In: *idnes.cz*. [online]. 8.1.2001. [cit. 20.2.2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/fotbal/reprezentace/svet-mu-rikal-planyka.A010107_231105_fotbal_ber

Tag der Freiheit + Sieg des Glaubens + Triumph des Willens + Olympia. In: *catawiki.com*. [online] 2009. [cit. 29.4.2019]. Dostupné z: <https://www.catawiki.com/catalog/dvd-video-blu-ray/carriers/dvd/4587893-tag-der-freiheit-sieg-des-glaubens-triumph-des-willens-olympia>

TODOROV, Tzvetan. *Kategorie literárního vyprávění*. [online]. [cit. 5.2.2019]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/el/1421/podzim2012/ROMIAB102/um/TODOROV.pdf?lang=cs>

Triumf vůle. [film]. Režie Leni RIEFENSTAHLVÁ. Německo, 1935.

Triumph des Willens (03.26.2015). *YouTube* [online]. 2015, 20.2.2015 [cit. 29.4.2015]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=MLy9Q5538wk>.

What Were The First 3 Films Ever Made?. In: *yestervid.com* [online]. [cit. 2.2.2019]. Dostupné z: <http://yestervid.com/first-film-ever/>.

ZUNA, Pavel. Černý atlet zostuzuje Hitlera (1936). *Stream.cz* [online]. Praha, 2012, 9.4.2012 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/sportovni-okamziky/673763-cerny-atlet-zostuzuje-hitlera-1936+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>.